marife
dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies
cilt / volume: 26 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2026

Nuh b. Mustafa ve "Mürşidü'l-hüdâ" Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi

An Analysis and Evaluation of Nūh b. Mustafā and His Work Murshid al-Hudā

Nihat Fırat
Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Assist. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts
Erzincan / Türkiye
nihat.firat@erzincan.edu.tr | https://orcid.org/0000-0003-4244-0795

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1864437

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 15.01.2026
Accepted / Kabul Tarihi: 31.05.2026
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2026

Cite as / Atıf: Fırat, Nihat. "Nuh b. Mustafa ve "Mürşidü'l-hüdâ" Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi". *Marife* 26/1 (2026) 86-112. https://doi.org/10.33420/marife.1864437

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

Nuh b. Mustafa ve "Mürşidü'l-hüdâ" Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi

Özet

Nuh b. Mustafa (ö. 1070/1660), Amasya doğumlu, tahsilini Kahire'de tamamlamış Hanefî bir Osmanlı âlimidir; Konya'da müftülük yapmış, ardından Mısır'a yerleşmiştir. Ömrünü ilim ve irşad faaliyetlerine adayan Nuh Efendi, ilmiyle âmil, zâhid ve velûd bir müellif olarak fıkıh, tefsir, hadis, İslâm tarihi, kelâm ve tasavvuf başta olmak üzere pek çok sahada eser telif etmiştir. Bu eserlerden biri de ana eksenini Hz. Peygamber'in anne ve babasının necâtı meselesinin oluşturduğu Mürşidü'l-hüdâ adlı eserdir. Bu çalışma, Mürşidü'l-hüdâ'nın literatürdeki yerini, telif niteliğini, kaynaklarını ve muhtevasını inceleyerek XVII. yüzyıl Osmanlı ilmî ortamında ebeveyn-i Resûl meselesinin nasıl yorumlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eseri emsallerinden ayıran en önemli husus, ebeveynin necâtı meselesini Osmanlı Türkçesinde ilk kez kapsamlı ve müstakil biçimde ele alması ve konuyu klasik eserlerde zikredilen delillerin yanı sıra siyer anlatılarıyla da desteklemesidir. Müellif, kırkın üzerinde eserden istifade ettiğini bizzat ifade ederek bu kaynakları liste hâlinde sıralamakta; metin içinde kaynak ve müellif adlarını zikrederek sistemli atıflar yapmakta ve bölüm sonlarında da çoğu kez kendi kanaatini açıkça beyan etmektedir. Eserde; Arapların fazîleti, Kureyş sevgisi, Hz. Peygamber'in soyunun temizliği ve atalarının Hanîf dini üzere bulunduğu vurgulanarak, ebeveyn-i Resûl'ün necâtını savunan ve reddeden görüşler delilleriyle aktarılmakta ve ebeveyn-i Resûl'e küfür isnad etmenin dinî hükmü üzerinde durulmaktadır. Müellif, Hz. Peygamber'in anne ve babasının necâtına dair "ehl-i fetret", "hanîf din" ve "ihyâ" görüşlerine geçmeden, "peygamberlik nûru"nun ced ve ebeveyn etrafında nasıl tezahür ettiğini gösteren kronolojik bir olay örgüsü anlatmaktadır. Burada Abdülmuttalib'in hayatından kesitler anlatılarak, oğlu Abdullah'ın sıradan bir kul değil, henüz Hz. Peygamber doğmadan "seçilmiş" bir şahsiyet olduğuna zımnî olarak işaret edilmektedir. Yaşananlar, nübüvvetin zuhuruna hazırlık mahiyetindeki ilâhî takdir süreci olarak aktarılmakta; onların Allah katındaki mazhariyetleri öne çıkarılarak okuyucuda "Allah'ın onlardan razı olduğu" düşüncesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Müellif, eserinde ebeveyn-i Resûl'ün necâtına dair klasik görüşleri ele alırken öncelikle 'ehl-i fetret' ve 'hanîf din' yaklaşımlarını delilleriyle birlikte geniş bir çerçevede aktarmaktadır. Buna mukabil son sırada zikrettiği 'ihyâ' rivayetinin zayıf olduğunu ve bu yolla itikadî bir meselenin temellendirilemeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla metnin tertibi, tartışmanın ağırlık merkezinin ilk iki görüş üzerinde kurulduğunu, 'ihyâ' yaklaşımının ise yardımcı ve ihtiyatla ele alınan bir çerçevede değerlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca eserde hilâfet meselesi, Hz. Peygamber'in yaratılışı, bi'set, vahyin mahiyeti, mi'rac, çeşitli sûrelerin tefsirleri, ayet ve hadislerin sarf-nahiv tahlilleri gibi konular da ele alınmaktadır. Bu sebeple eserin siyer-akâid başta olmak üzere birçok ilim dalıyla irtibatlı olduğu söylenebilir. Eserde, hilâfetin Kureyş'e ait olduğu ve hilâfet döneminin otuz yılın ardından saltanat yönetimine dönüştüğü yönündeki rivayetler aktarılmakta; müellifin de bu görüşü tercih ettiği görülmektedir. Müellifin hilâfet anlayışına dair bu değerlendirmeleri, hilâfetin o dönemde Osmanlı'da bulunması ve eserin özellikle Türk okuyucular için kaleme alınmış olması sebebiyle dikkat çekicidir. Bu yaklaşım, tek başına hilâfetin Osmanlı siyasetinde merkezi bir konuma sahip olmadığını göstermese de, dönemin bazı âlimlerinin hilâfet kurumuna ve tarihsel-siyasî tasavvurlarına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Nuh Efendi, zayıf rivayetleri de sistemli biçimde yardımcı delil olarak kullanmakta; tek başına yeterli sayılmayan rivayetleri bir arada değerlendirerek ebeveyn-i Resûl'ün necâtı görüşünü teyit etmektedir. Müellifin, farklı meselelerde kendi kanaatine muhalif olanlara herhangi bir suçlama yöneltmemesi dönemin ilmî hoşgörüsünü yansıtmaktadır. Eserin on üç yazma nüshasının tespit edilmiş olması, Osmanlı ilmî muhitinde belirli bir dolaşıma sahip olduğuna ve ilgi gördüğüne işaret etmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; Nuh b. Mustafa'nın Mürşidü'l-hüdâ adlı eseri yazma nüshaları üzerinden incelenmiş, metin içi beyanları, kaynak kullanımı ve ilmî bağlamı metin tahlili ve karşılaştırmalı analiz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Mürşidü'l-hüdâ'nın salt bir tercüme niteliği taşımadığını, müellifin tercih ve değerlendirmelerini yansıtan özgün bir telif karakteri gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İslam Tarihi, Nuh b. Mustafa, Mürşidü'l-hüdâ, Ebeveyn-i Resûl, Hilâfet.*

An Analysis and Evaluation of Nūh b. Mustafā and His Work Murshid al-Hudā

Summary

Nūh b. Mustafā (d. 1070/1660) was an Ottoman Hanafī scholar. He was born in Amasya, and he finished his studies in Cairo. He worked as a mufti in Konya, and later he settled in Egypt. Nūh Efendi devoted his life to scholarship, teaching, and religious guidance. A prolific author, he produced works in numerous fields, including Islamic law (fiqh), Qur'an interpretation (tafsīr), hadith, Islamic history, theology (kalām), and tasawwuf. One of his works is Murshid al-Hudā. This book mainly discusses the question of the salvation of the Prophet Muhammad's parents. This study aims to examine Murshid al-Hudā's place in the literature, its compositional character, sources, and content, and thereby to reveal how the question of the salvation of the Prophet's parents was interpreted in the seventeenth-century Ottoman scholarly milieu. The work is important because it is the first detailed and independent Ottoman Turkish text on this subject. In addressing the issue, the work draws not only on evidence from classical sources but also on narratives from the sīrah literature. The author clearly says that he used more than forty sources, and he lists them. He also names the books and the authors inside the text, so his references are systematic. At the end of many sections, he also states his own view openly. In the work, the author stresses the virtues of the Arabs, love for Quraysh, the purity of the Prophet's lineage, and the idea that his forefathers followed the Hanīf faith. Then he presents, with their proofs, the views that defend and the views that reject the salvation of the Prophet's parents. He also discusses the religious ruling on attributing unbelief to the Prophet's parents. Before he moves to the main approaches—ahl al-fatrah (people of the "interval"), the Hanīf faith view, and the ihyā (revival) view—he presents a chronological narrative. This narrative illustrates how the "light of prophethood" manifested itself in relation to the Prophet's ancestors and parents. In this section, episodes from the life of ʿAbd al-Muttalib are recounted, implicitly presenting his son ʿAbd Allāh not as an ordinary man but as a "chosen" figure even before the birth of the Prophet. These events are presented as part of a divinely ordained process preparing the way for the advent of prophethood. In this way, the author highlights their special standing and the divine favour bestowed upon them, thereby leading the reader to conclude that God was pleased with them. When the author discusses the main classical views on the salvation of the Prophet's parents, he first explains the ahl al-fatrah view and the Hanīf faith view. He discusses these two approaches extensively and presents the evidence advanced in their support. But he places the ihyā (revival) report at the end, and he clearly says that this report is weak. So he also says that a doctrinal (belief) issue cannot be built on this report. Because of this order, the text shows that the main discussion is built on the first two views. It also shows that the ihyā view is treated only as a supporting point and with caution. The work also discusses other topics. For example, it deals with the caliphate, the Prophet's creation, the beginning of prophethood (biʿthah), the nature of revelation, the miʿrāj, the interpretation of some Qur'anic chapters, and morphological and syntactic analyses of Qur'anic verses and hadīths. In the work, the author transmits reports stating that the caliphate belongs to Quraysh and that, after thirty years, it gave way to dynastic rule. He also appears to endorse this view. These points about the caliphate are noteworthy, because the caliphate was in the Ottoman realm at that time, and the book was written especially for Turkish readers. This does not by itself prove that the caliphate was not central in Ottoman politics. However, it gives important clues about how some scholars of the period understood the caliphate and their historical and political ideas. Nūh Efendi also uses weak reports in a systematic way as supporting evidence. A single weak report is not seen as enough, but he brings several reports together, and he uses them to support the view that the Prophet's parents were saved. The author does not accuse people who disagree with him on different issues. This reflects a more tolerant scholarly style of his time. The identification of thirteen manuscript copies indicates that the work achieved a certain degree of circulation and reception within Ottoman scholarly circles. This study adopts a qualitative research approach and examines Murshid al-Hudā through its manuscript copies. The author's statements within the text, use of sources, and scholarly context are evaluated through textual and comparative analysis. In conclusion, the study demonstrates that Murshid al-Hudā is not merely a translation but an original scholarly composition reflecting the author's own interpretive choices and assessments.

Keywords: *Islamic History, Nūh b. Mustafā, Murshid al-Hudā, Parents of the Prophet, Caliphate*

Giriş

Her ilmî metin, ele aldığı dönemi olduğu kadar telif edildiği devrin ilmî ve toplumsal iklimini de yansıtır. Hz. Peygamber'in ebeveyninin necâtı meselesi de tam bu etkileşimin canlı bir örneğidir. Zira XV–XVII. yüzyıllar arasında bu mesele, önceki asırlara kıyasla daha fazla dikkat çekmiş; konuya dair pek çok müstakil risâle yazılmıştır. Risâlelerin büyük çoğunluğunun bu yüzyıllarda yoğunlaşması, meselenin ulemâ ve halk nazarında canlı bir gündem oluşturduğunu göstermektedir.

Ebeveyn-i Resûl meselesinin gündeme gelişi, müstakil risâle literatürünün teşekkülüyle başlamamıştır. Nitekim konu, daha önce Ebû Hanîfe'ye nispet edilen *el-Fıkhu'l-ekber* gibi erken dönem akâid metinlerinde de yer almaktadır. Bu durum, ebeveyn-i Resûl bahsinin sonraki tartışmalara intikal eden köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.[1] Ebeveyn-i Resûl'ün durumu ile ilgili müstakil olarak yazılan ilk risâlelerin Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) ait olduğu kaynaklarda zikredilmektedir fakat bu eserler günümüze ulaşmamıştır.[2] Bazı kaynaklarda bu konuda günümüze ulaşan ilk eserin İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *er-Risâletü'l-beyâniyye fî hakkı ebeveyi'n-nebî'* olduğu ifade edilse de[3] bu eserin 16. veya 17. yüzyılda kaleme alındığı ve müellifinin de Cezerî künyeli bir Osmanlı âlimi olduğu değerlendirilmektedir.[4] Ebeveyn risâlelerinin telifi hususunda Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505)'nin bir dönüm noktası teşkil ettiği ifade edilebilir. Nitekim Süyûtî, ebeveyn-i Resûl'ün necâtı konusunu farklı açılardan ele aldığı altı eser telif etmiştir.[5] Bu konuda müstakil olarak telif edilen eserler de büyük oranda Süyûtî sonrası yazılmıştır.

Bu literatürün Süyûtî sonrası seyrinde Ali el-Kārî (ö. 1014/1605) de karşıt kutbu temsil eden önemli bir isim olarak öne çıkmaktadır. Nitekim onun *Edilletü'l-mu'teḳadi Ebî Ḥanîfe fî ebeveyi'r-Resûl* adlı risâlesi, ebeveyn-i Resûl'ün ehl-i necât olmadığını savunan yegâne müstakil metinlerden biri olup Süyûtî'nin delillerine reddiye niteliği taşıması ve sonraki dönemde kendisine yönelik reddiyelere zemin hazırlaması bakımından literatürün genişlemesinde etkili olmuştur.[6] 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında da ebeveyn-i Resûl'ün necâtı meselesine dair müstakil eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu eserlerin ilk örnekleri, İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin

[1] Mustafa Aykaç, "Bir Tahrife Dair Tespitler: Ali el-Kārî'nin (ö. 1014/1605) Şerḥu'l-Fıḳhi'l-ekber'indeki Ebeveyn-i Resûl Bahsi Özelinde Bir Çalışma", *Kader* 23/1 (2025), 23-48; Mustafa Akçay, "Hz. Peygamber'in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dînî Konumuna Dair Ebû Hanîfe'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/19 (2009), 1-27.

[2] Mustafa Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2012), 175.

[3] Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 20/556; Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*, 175.

[4] Kadir Gömbeyaz, "İbnü'l-Cezerî'ye Nispet Edilen Ebeveyn-i Resûl Risalesi Üzerine Birtakım Mülahazalar", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu 01-04 Kasım 2018 / Bursa* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 907-922.

[5] Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*, 187-197.

[6] Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*, 197-208; Mustafa Aykaç, "Bir Tahrifin Anatomisi: Ali el-Kārî (ö. 1014/1605) Şifâ Şerhi'nde Ebeveyn-i Resûl Hakkındaki Görüşünden Vazgeçti mi?", *Hitit İlahiyat Dergisi* 24/1 (2025), 385.

(ö. 940/1534) *İnbâ'ü'l-ıstıfâ' fî hakkı âbâ'i'l-Mustafâ'*sı, İbrâhim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) *Risâle fî hakkı ebeveyi'r-Resûl*'ü ve Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1534) *Risâle fî îmâni âbâ'i'n-Nebî*'si olup tamamı Arapça olarak kaleme alınmıştır.[7]

Mevzû üzerindeki tartışmalar, Nuh b. Mustafa'nın (ö. 1070/1660) ebeveyn meselesini Osmanlı Türkçesinde ilk kez kapsamlı biçimde ele alan *Mürşidü'l-hüdâ*'yı kaleme almasına zemin hazırlamış; böylelikle Arapça literatürde biriken malzeme Türkçeye kazandırılmış ve Osmanlı Türkçesinde telif edilen ilk "ebeveyn risâlesi" ortaya konulmuştur.[8]

Mürşidü'l-hüdâ her ne kadar Hz. Peygamber'in ebeveyninin necâtı etrafında şekillenen kelâmî bir tartışmayı merkeze alsa da, eserin muhtevası İslâm tarihiyle doğrudan irtibatlıdır. Zira müellif, konuyu temellendirirken yalnızca ebeveyn-i Resûl'ün dinî konumuna dair delilleri aktarmakla yetinmemekte; Hz. Peygamber'in nesebi, Abdülmuttalib, Abdullah ve Âmine'ye dair rivayetler, Fil Vak'ası, bi'set, ilk vahiy, mi'rac, Kureyş'in fazileti ve hilâfet gibi siyer ve İslâm tarihi alanına giren birçok unsuru da tartışmaya dâhil etmektedir. Bunun yanı sıra eser, Mekke'nin fethi, Kâbe anahtarının Osman b. Talha'ya verilmesi, Osman b. Talha'nın ne zaman ve kimlerle Müslüman olduğu gibi ana meseleyle doğrudan bağlantılı görünmeyen tarihî ayrıntılara da yer vermektedir. Bu yönüyle eser, yalnızca ebeveyn-i Resûl meselesini savunmak amacıyla kaleme alınmış bir akâid metni değil, Osmanlı ilmî geleneğinde kelâmî bir tartışmanın siyer ve İslâm tarihi malzemesiyle nasıl desteklendiğini gösteren tarihî bir kaynak niteliği de taşımaktadır.

Bununla birlikte eserin bu çok yönlü muhtevasına rağmen, literatürdeki yeri ve özgün katkısı yeterince incelenmemiştir. Konuyla ilgili modern literatür incelendiğinde, çalışmaların bir kısmının ebeveyn-i Resûl meselesinin genel tarihçesi

[7] Ulvi Murat Kılavuz, "İlk Osmanlı Türkçesi Ebeveyn-i Resûl Risâlesi Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ – Aidiyet ve Muhteva Analizi –", *Kader* 20/1 (2022), 240-242; Kevser Demir Bektaş - Ulvi Murat Kılavuz, "Osmanlı Ebeveyn-i Resûl Risâleleri Geleneğinin İlk Halkası: İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin (ö. 940/1534) İnbâ'ü'l-ıstıfâ' fî hakkı âbâ'i'l-Mustafâ'sı", *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/1 (13 Haziran 2023), 60-61; İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 25/246; Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrâhim b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 15/232.

[8] Bir makalede, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ilk ebeveyn risâlesinin Nuh b. Mustafa'ya ait *Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ* olduğu, ayrıca *Mürşidü'l-hüdâ*'nın ise Nuh Efendi'nin ifadesine dayanarak Şemseddin eş-Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*ındaki ebeveyn-i Resûl bölümlerinin, Süyûtî'nin *Mesâlikü'l-hunefâ* ve *ed-Dürerü'l-kâmine*'sinden yapılan "iktibaslarla zenginleştirilmiş bir tercümesi" mahiyetinde bulunduğu ileri sürülmektedir (Kılavuz, "İlk Osmanlı Türkçesi Ebeveyn-i Resûl Risâlesi Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ – Aidiyet ve Muhteva Analizi –", 255.). Kanaatimizce bu tespit isabetli değildir; zira Nuh Efendi *Mürşidü'l-hüdâ*'da yararlandığı kırkın üzerinde eseri liste hâlinde vermekte, metin içinde atıfta bulunurken de eserin veya müellifin adını zikretmekte ve konu sonlarında da kendi görüşünü beyan etmektedir. Makalemizin ilerleyen kısımlarında göstereceğimiz üzere, eserin muhtevası da söz konusu üç eserden birçok bakımdan ayrılmaktadır. Bu nedenle *Mürşidü'l-hüdâ*'yı bir tercüme olarak nitelemek doğru değildir. Nitekim aynı makalede yazar, "Her ne kadar kendisi *Ravza*'yı *Mürşidü'l-hüdâ*'yı ihtisar ile ortaya koyduğunu söylese de…" diyerek (s. 256) müellifin beyanına rağmen *Ravza*'yı müstakil bir eser saymaktadır. Bu konuda haklı olarak da değerlendirilebilir. Ancak *Ravza* için müellifin beyanı tashih edilirken, *Mürşidü'l-hüdâ* bağlamında müellifin konuyla ilgili yalnızca tek bir ifadesine işaret edilmiş; eserin içerisindeki diğer beyanlar, eserin muhtevası ve yararlanılan kaynaklara yapılan atıflar dikkate alınmamıştır.

ve bu alandaki Arapça risâleler üzerinde yoğunlaştığı, bir kısmının ise Nuh b. Mustafa'nın farklı eserlerini tanıtma ve tahkik etme amacı taşıdığı görülmektedir.[9] *Mürşidü'l-hüdâ'*ya doğrudan temas eden araştırmalar ise çoğunlukla eserin aidiyeti ve *Ravzatü's-safâ* ile ilişkisi bağlamında şekillenmiştir.[10] Nitekim Hz. Peygamber'in anne ve babasının dinî konumunu geniş biçimde ele alan Mustafa Akçay'ın çalışmasında da *Mürşidü'l-hüdâ*, müstakil olarak değerlendirilmemiş; Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olmasına rağmen Arapça risâleler arasında zikredilmiş ve içeriğine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.[11] Bu durum, *Mürşidü'l-hüdâ*'nın kaynak kullanımı, bölüm tertibi, siyer rivayetlerini kelâmî bir tartışmada kullanma biçimi ve Osmanlı ilmî geleneğindeki yeri bakımından müstakil olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu nedenle çalışmanın temel amacı, *Mürşidü'l-hüdâ*'nın ilmî ve tarihsel bağlam içindeki yerini tespit etmektir. Bu çerçevede eser, kaynakları, yöntemi ve muhtevası bakımından incelenerek ebeveyn-i Resûl meselesinin XVII. yüzyıl Osmanlı ilmî ortamında nasıl yorumlandığı ortaya konulmaktadır. Böylece çalışma, yanlış nispet ve sınıflandırmaların tashihine katkı sunmakta; Arapça literatürde biriken malzemenin Türkçe ilmî yazı geleneğine nasıl aktarıldığını göstermektedir. Ayrıca siyer–akâid ilişkisini Osmanlı örneği üzerinden değerlendirmeye de imkân vermektedir.

1. Nuh b. Mustafa'nın Hayatı

Nuh b. Mustafa el-Amâsî, el-Konevî, er-Rûmî, el-Hanefî, el-Mısrî Amasya'da dünyaya gelmiştir.[12] Doğum yılı kaynaklarda ifade edilmese de harici malumât değerlendirildiğinde müellifin yaklaşık 1591 tarihinde doğduğu söylenebilir.[13] Müellifin doğum yerine nisbeten el-Amâsî, sonrasında Konya'ya gidip orada müftülük yapmasından dolayı el-Konevî,[14] er-Rûmî[15] ve el-Müftî;[16] Hanefî âlimlerinden

[9] Hafsa Şenses, *Nuh b. Mustafa ve "el-Kelimâtü'ş-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Ḥanîfe" Adlı Eserinin Tahlîl ve Tahkiki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Mustafa Aktaş, *Nuh b. Mustafa el-Konevî'nin "el-Fevâ'idü's-Seniyye fî'l-Mesâ'ili'd-Dîniyye" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Mehmet Hicabi Seçkiner, *Amasyalı Nuh b. Mustafa'nın "Tenzîhu'l-İmâm Ebî Hanîfe ʿAni't-Türrehâti's-Sahîfe" Eserinin Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Mehmet Özdemir, "Nuh b. Mustafa'nın 'Mecmûa-i Gazelliyyât'ı'", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 2/2 (2016), 95-128.

[10] Kılavuz, "İlk Osmanlı Türkçesi Ebeveyn-i Resûl Risâlesi Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ – Aidiyet ve Muhteva Analizi –".

[11] Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*, 239.

[12] Cavid Baysun, "Nûh b. Mustafa", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988), 9/348; Ömer Türker, "Nûh b. Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 33/230; Hayreddîn Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 8/51.

[13] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 70-006, ts.), vr. 108b. (Müellifin doğum tarihinin belirtildiği bir kaynağa erişemedik. Fakat "*Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*" adlı risâlede müellifin, 70 yaşında ve H. 1070 (1660) senesinde vefat ettiği yazmaktadır. Buradan hareketle müellifin H. 1000 (1591/1592) senesinde dünyaya geldiği söylenebilir.

[14] Mehmed Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), I/416; II/44; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, ed. Kilisli Muallim Rifat - İbnülemin Mahmud Kemal (İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1951), II/207.

olduğundan el-Hanefî,[17] Mısır'a yerleşip orada vefat ettiğinden el-Mısrî[18] nisbeleri bulunmaktadır. Müelliften bahsedilen eserlerde kendisinden daha çok Nuh Efendi olarak bahsedilmekte,[19] bazı eserlerde ise müellifin el-Vecdî namıyla bilindiği ifade edilmektedir.[20] Fakat müellif eserlerinde genellikle kendinden bahsederken Nuh b. Mustafa el-Hanefî ifadesini kullanmaktadır.[21]

Kaynaklarda Nuh Efendi'nin babasının ümerâdan olduğu ifade edilmektedir. Müellif babasının vefatından sonra bu yola hiç iltifat etmemiş, hayatını ilim ve irşad faaliyetlerine sarf etmiştir.[22] Nuh Efendi tahsilini Amasya ve Kahire'de tamamlamış, fıkıh eğitimini Şeyhülislâm Ali b. Gânim el-Makdisî'nin talebesi olan allâme Abdülkerîm es-Sûsî'den almıştır. Hadis ilmini ise Mısır'ın meşhur muhaddisi Muhammed Hicâzî el-Vâiz'den (ö. 1035/1625)[23] okuyarak ikmal etmiştir. Ayrıca tasavvufî eğitimini Hasan b. Ali b. Ahmed b. İbrâhîm el-Halvetî'den alarak hırka giymiştir.[24]

Müellifin ne zaman Mısır'a gittiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat hocası Muhammed Hicâzî'nin (ö. 1035/1625) vefat tarihi ve *Mürşidü'l-hüdâ* adlı eserinin tarih kaydı (Ramazan 1037/Mayıs 1628) dikkate alındığında müellifin 30'lu yaşlarda Mısır'da olduğu görülmektedir.[25] Müellif bir süre Konya'da müftülük yapmış, sonrasında hemşehrisi Amasyalı Ömer Paşa'nın Mısır valiliğine tayiniyle kendisiyle beraber Mısır'a gitmiştir.[26]

Nuh Efendi, ilmiyle amel eden, zâhid, âbid, kanaatkâr ve vera' sahibi bir âlim olup fıkıh, hadis ve usûl başta olmak üzere devrinin önde gelen hocalarından ders almıştır. Sohbetleri ve telifleriyle döneminde temayüz etmiş; onu akranlarından ayıran en belirgin özellik ise ilmî hizmetleri karşılığında hiçbir ücret kabul etme-

→

[15] Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fî aʿyâni'l-karni'l-hâdî ʿaşer* (Beyrut: Dârü Sâdır, ts.), 458; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 8/51; Cemil Bek el-Azm, *ʿUkûdu'l-cevher* (Beyrut, 1326), 273; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 8/51.

[16] İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II/207.

[17] el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 458; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 8/51.

[18] Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur* (Leiden: E. J. Brill, 1938), II/432.

[19] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 104b. (Bu risâlenin yazarı eserde zikredilmemektedir. Fakat kaynaklarda yazarı Yusuf Efendi olan bir eserden bahsedilmektedir. Bu risâlenin zikredilen eser olması muhtemeldir.) Şenses, *Nuh b. Mustafa ve "el-Kelimâtü'ş-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Ḥanîfe" Adlı Eserinin Tahlîl ve Tahkiki*, 4; Brockelmann, *GAL*, II/432.

[20] Nuh b. Mustafâ er-Rûmî el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 428, ts.), vr. 1a; Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Hanefî, *Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, nr. 115-3, ts.), vr. 92b; Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Hanefî, *Risâle fî hakkı ebeveyni'n-Nebî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, no: 96-13, ts.), vr. 144b.

[21] Nuh b. Mustafa el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, EH 1166, 1662), vr. 1b.

[22] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 108b.

[23] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 6/79.

[24] el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/459; el-Azm, *ʿUkûdu'l-cevher*, 273.

[25] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ*, vr. 202b. (Mayıs 1628) *Mürşidü'l-hüdâ* nüshalarından en eski tarihli olanı (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 428) Ramazan 1037 tarihlidir.

[26] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 8/51; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/416; Ekmeleddin İhsanoğlu vd. (ed.), *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2006), 86.

mesidir. Müderrislik ve çeşitli vakıf görevlerini yürütmesine rağmen bunlardan da ücret almamış; Mısır kadıları tarafından gönderilen bir hücceti[27] ise "Bu hizmeti görmeye gücümüz yoktur" diyerek nezaketle reddetmiştir.[28]

Hilim sahibi ve cömert olan Nuh Efendi, fakir ve miskinlere merhametliydi. Sözleri büyükler ve ileri gelenler nezdinde kabul görürdü. Son derece mütevazı olan müellif kimseyi incitmemeye dikkat ederdi. Tasavvuf yolunda tam bir marifet sahibiydi. Nuh Efendi'nin tasavvufî hâllerine dair çeşitli menkıbeler nakledilmekte,[29] özellikle Mısır'ın önde gelen sûfîlerinin ondan dua talep ettikleri ifade edilmektedir.[30]

Ömrünün sonuna kadar eser telif ederek, vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulunarak ve ders vererek geçiren Nuh Efendi; fıkıh, tefsir, hadis, İslâm tarihi,[31] kelâm, tasavvuf başta olmak üzere pek çok ilim dalında eserler telif etmiştir.[32] Müellifin yüze yakın eseri *Ukûdü'l-Cevher* adlı eserde zikredilmiştir.[33] İlmî birikimi ve eserleri itibarıyla kendisine zamanının "Ebû Hanîfe"si denilmiştir.[34] Müellif, ömrünün büyük bölümünde Mısır'da ikamet etmesine rağmen birçok eserini Türkçe olarak telif etmiştir.

Müellif vefatından evvel İstanbul'a giderek orada bir süre kalmıştır. İstanbul'da bulunan âlimler, salihler ve ileri gelenler nezdinde itibar gören Nuh Efendi, kürsüye çıkıp Müslümanlara vaaz ederek onlara faydalı olmaya çalışmıştır. Ardından Mısır'a dönen müellif, hastalanmış ve bir müddet insanlardan uzaklaşmıştır.[35] Bu esnada bile eser telifiyle meşgul olan müellif hastalığının artmasıyla kendisi için, Muaviye'nin Mısır valisi olan Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin yanında kabir hazırlanmasını istemiş ve 22 Zilkade 1070[36] (30 Temmuz 1660) Cuma günü vefat etmiştir. Eşraf ve ricâl-i devletten yaklaşık iki bin kişinin cenaze namazına katılmasıyla

[27] Bu و كذلك من جانب الوقف مثل الوظائف و التدريس كان قضاة مصر ارسلوا له حجة و رد عليهم بمعروف في جوابهم ما لنا قدرة في هذه الخدمة. ifadede geçen hüccet, kadı tarafından düzenlenen hukukî belge anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kelimenin, Nuh Efendi'ye çeşitli vakıf görevleri veya tedris hizmetiyle ilgili olarak gönderilen resmî bir belgeyi ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ancak metinde belgenin mahiyeti açıkça belirtilmediğinden, söz konusu hüccetin hangi görev veya hizmete ilişkin olarak düzenlendiğini kesin biçimde tespit etmek mümkün görünmemektedir.

[28] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 104b.

[29] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 105a-105b.

[30] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 106a.

[31] Müellifin ilk dönem İslâm tarihi ve Mısır tarihi ile ilgili eserleri bulunmaktadır. Brockelmann, *GAL*, II/432; Nuh b. Mustafa el-Hanefî, *Zikru's-sahâbe (Risâle fî ma'rifeti ashâbi's-suffa radiya Allâhu 'anhum ecma'în)*, ed. Muhammed Cāsim ed-Dükeyle (Beyrut: Dârü'n-Nevâdir / Dârü'l-Muktebes, 2021); Nuh b. Mustafa el-Rûmî el-Hanefî, *Târîh-i Mısr* (Paris: Bibliothèque nationale de France, Arabe 6036, ts.).

[32] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 106b-107b; İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, 86; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/459; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/51; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/459; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/416.

[33] el-Azm, *'Ukûdu'l-cevher*, 1/274-279.

[34] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 107a.

[35] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 107b.

[36] Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu'l-müellifin* (Beyrut: Terâcimu Musannıfı'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1993), 4/42; Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 108a. Kaynaklarda ölüm tarihi olarak 22 Zilkade 1070 ve 22 Zilhicce 1070 olarak iki tarih geçmekte, aynı zamanda bu günün de Cuma olduğu ifade edilmektedir. Yukarıda 22 Zilkade'nin tercih edilmesinin sebebi bu günün Cuma'ya denk gelmesidir. 22 Zilhicce 1070 tarihi Pazar gününe denk gelmektedir.

"Karâfetü'l-Kübra Mezarlığı'na" defnedilmiştir.[37] Sonrasında bir vezirin Nuh Efendi'nin mezarına türbe yaptırdığı ifade edilmektedir.[38]

Ülkemizde müellifin eserleri üzerine yüksek lisans tezleri hazırlanmış, ayrıca pek çok eseri makale düzeyinde tahlil edilmiştir. Arap dünyasında da müellifin 23 eserine ilişkin çalışmalar yapılmış ve bu metinler bir mecmua hâlinde yayımlanmıştır.[39] Ülkemizde yapılan tez çalışmalarında müellifin diğer eserleri tanıtıldığı için burada ayrıca zikredilmeyecektir.[40]

2. *Mürşidü'l-hüdâ* Adlı Eserin Tanıtılması

2.1. Eserin Adı ve Nüshaları

Kaynaklarda Nuh Efendi'nin ebeveyn-i Resûl meselesine dair kaleme aldığı *Mürşidü'l-hüdâ* adlı eseri, farklı eklerle ve kısmen genişletilmiş başlıklarla kaydedilmektedir. Bu çerçevede eser; *Mürşidü'l-hüdâ,*[41] *Mürşidü'l-hüdâ fî hakkı ebeveyi'r-resûl*,[42] *Mürşidü'l-hüdâ fî sa'âdeti'l-ümmühâti ve'l-âbâi,*[43] *Mürşidü'l-hüdâ fî tercemeti'l-ehâdîs,*[44] *Mürşidü'l-hüdâ fî şerhi ve tercemeti Sübüli'l-hüdâ* (iki cilt halinde)[45] ve *el-Mürşidü ile'l-hüdâ*[46] şeklinde zikredilmektedir. Bu başlıklar ilk bakışta farklı eserleri çağrıştırsa da, aralarındaki farklılık esasen eserin konusunu, muhtevasını veya tercüme-şerh niteliğini açıklayan ilave kayıt ve nitelemelerden ibarettir. Dolayısıyla söz konusu adlandırmaların tamamı aynı esere işaret etmektedir.

Nuh Efendi, Şehristanî'nin *Milel ve Nihal* adlı eserini tercüme ederken Hz. Peygamber'in anne ve babasının necâtı meselesinde; bu konuda biri kapsamlı, diğeri muhtasar olmak üzere iki eser telif ettiğini, tafsilatlı ele aldığı eserin adının *Mürşidü'l-hüdâ*, muhtasar eserin ise *Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ* olduğunu dile getirmektedir.[47] Müellif *Ravzatü's-safâ* adlı risâlesinde ise ümerâ-yı Mısır'dan

[37] Yusuf Efendi, *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*, vr. 108a-108b; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/207; Türker, "Nûh b. Mustafa", 33/230; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/51; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/459; el-Azm, *'Ukûdu'l-cevher*, 274.

[38] el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/459; İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, 86.

[39] Nûh b. Mustafâ er-Rûmî el-Konevî el-Hanefî, *Mecmû'u resâ'ili'l-'allâme Nûh er-Rûmî el-Hanefî*, ed. Muhammed Câsim ed-Dükayle (İstanbul: Dârü'l-Bâbi'l-İlm, 2020).

[40] el-Azm, *'Ukûdu'l-cevher*, 1/274-279; Mehmet Ali Aytekin, *Nuh b. Mustafa'nın "el-Kelimâtü'ş-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Ḥanîfe" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 8-22; Şenses, *Nuh b. Mustafa ve "el-Kelimâtü'ş-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Ḥanîfe" Adlı Eserinin Tahlîl ve Tahkiki*, 11-35.

[41] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 3b.

[42] Türker, "Nûh b. Mustafa", 33/231; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/416.

[43] Nûh b. Mustafa el-Rûmî el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ fî sa'âdeti'l-ümmühâti ve'l-âbai* (İstanbul: Süleymaniye, Halet Efendi, nr. 303, ts.).

[44] Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ fî tercemeti'l-ehâdîs* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, nr. 20, ts.).

[45] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/498; Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1945), 467.

[46] el-Azm, *'Ukûdu'l-cevher*, 1/279.

[47] Abdülkerim eş-Şehristânî, *Terceme-i Milel ve Nihal*, çev. Nûh b. Mustafa el-Hanefî (İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1279), 101; Kılavuz, "İlk Osmanlı Türkçesi Ebeveyn-i Resûl Risâlesi Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ – Aidiyet ve Muhteva Analizi –", 242.

Emîr-i Livâ Osman Bey'in isteği üzerine daha önce Hz. Peygamber'in vâlideyni hakkında eser telif ettiğini ve bu eserde de onu özetlediğini ifade etmektedir. *Ravzatü's-safâ* iki bâb ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Birinci bâbda; Hz. Peygamber'in ebeveyninin kurtuluşa erdiğini düşünenlerin delilleri; ikinci bâbda onların kurtuluşa ermediğini ileri sürenlerin delilleri ve bu delillere verilen cevaplar ele alınmakta; hâtime kısmında ise konuyla ilgili tenbihât bulunmaktadır.[48]

Nuh Efendi, *Milel ve Nihal* tercümesinde de Hz. Peygamber'in ebeveyninin necâtı meselesine temas etmekte; Ebû Hanîfe'ye nispet edilen bazı görüşler bağlamında Hz. Peygamber'in anne ve babasının dinî konumuna dair kanaatini dile getirmektedir. Bu bölümün 1175/1762 yılında tertip edilen bir mecmuada ebeveyn-i Resûl'ün ehl-i necât olduğu delillendirilirken nakledildiği görülmektedir.[49]

Mürşidü'l-hüdâ adlı eserin tespit edebildiğimiz 13 yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlar;

1. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, E.H. 1166.[50]
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 428.[51]
3. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 303.
4. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Ek, 20.
5. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, 824.
6. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 390.
7. Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, 363 (EC277-HA290).
8. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2146.
9. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1210.
10. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma, 2218.
11. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V809/2.
12. Mısır Millî Kütüphanesi, Türkî Tal'at, 102.[52]
13. Mısır Millî Kütüphanesi, Sîret-ü Muhammediye Türkî Tal'at, 10.[53]

Hz. Peygamber'in anne ve babasının necâtı üzerine ülkemizde yapılan en kapsamlı çalışma *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu* adlı çalışmadır. Bu eserde *Mürşidü'l-hüdâ* adlı eser ayrıca incelenmemiş ve eser Osmanlı Türkçesi telif edilmesine rağmen yanlışlıkla "Arapça Ebeveyn-i Resûl Risâleleri" başlığı al-

[48] el-Hanefî, *Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ*, vr. 92b-118b.

[49] el-Hanefî, *Risâle fî hakkı ebeveyni'n-Nebî*, vr. 142a-144b. (Bu risâlenin kütüphane kayıt künyesinde müellif olarak Vecdî Ahmed Efendi yazmaktadır. Fakat ilgili risâlenin sonunda metnin Vecdî Nuh Efendi'nin tercüme ettiği *Milel ve Nihal* adlı eserden alındığı açık bir şekilde ifade edilmektedir. Metnin sonunda tarih kaydı bulunmamakla beraber mecmuadaki bir önceki risâlenin tarih kaydı 23 Cemaziyelahir 1175'tir.)

[50] Makalemizde eserin muhtevası hakkında bilgi verirken bu nüshadaki sayfa numaraları esas alınmıştır.

[51] Tarih kaydı yazılı olanların en eskisi bu nüshadır. (Ramazan 1037- Mayıs 1628).

[52] Mısır Millî Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Kataloğu (Fihrisü'l-mahtûtât et-Türkiyye el-Osmâniyye) (1870-1980)* (Kahire: The General Egyptian Book Organization, 1992), 4/91.

[53] Mısır Millî Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 4/91.

tında zikredilmiştir.[54] Ayrıca onun muhtasarı olan *Ravzatü's-safâ* adlı risâle ise sehven Vecdi Ahmed Efendi'ye nispet edilmiştir.[55] Nuh b. Mustafa'nın *Mürşidü'l-hüdâ* adlı eseri üzerine gerek ülkemizde gerekse yurt dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

2.2. Eserin Telif Sebebi

Nuh b. Mustafa, *Mürşidü'l-hüdâ*'nın girişinde, ulemanın çoğunun Hz. Peygamber'in anne ve babasının kurtuluşa erdiği kanaatinde olduğunu, hatta bu konuda risâleler yazdıklarını belirtmektedir. Ancak bazı âlimler[56] ise onların küfür üzere öldüğünü söylemiş; Altıparmak Efendi (ö. 1033/1623-24) de tercüme ettiği eserde bu görüşü tashih etmemiştir.[57] Mısır ümerâsından Osman Bey, bunun Hz. Peygamber'in şanına uygun olmadığını belirterek, Mevlana Şâmi'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd* adlı eserinde bu meselenin güzel bir şekilde açıklandığını ve konunun "tâife-i ervâm"[58] tarafından anlaşılması için eserin Türkçe'ye tercüme edilmesini istemiş, Nuh Efendi de ilavelerle tercümeyi yaparak esere *Mürşidü'l-hüdâ* adını vermiştir.[59] Eser bu konuda yazılan ilk Türkçe kitap olup, hedef kitlesi Türkler'dir.

2.3. Eserin Telifinde Faydalanılan Kaynaklar

Nuh Efendi, *Mürşidü'l-hüdâ* adlı eserinin girişinde bu eseri yazarken faydalandığı kırkın üzerinde kitabın ismini zikretmektedir. Sonrasında Allah'a hamd ederek eser hakkında bilgi vermekte ve kitabın yazılış sebebini açıklamaktadır. Emîr-i Livâ Osman Bey'in talep ettiği, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḫayri'l-ʿibâd* adlı eserinin tercümesine bazı ilavelerle yaptığını ifade etmektedir.

Müellif, Şâmî'nin bu eserinin Hz. Peygamber hakkında dile getirdiği mesele-

[54] Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*, 239.

[55] Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*, 232.

[56] Dönemin literatürü dikkate alındığında, ebeveyn-i Resûl'ün ehl-i necât olmadığı görüşü bağlamında Ali el-Kārî'nin adı özellikle öne çıkmaktadır. Nitekim onun *Edilletü'l-muʿteḳadi Ebî Ḥanîfe fî ebeveyi'r-Resûl* adlı risâlesi, Süyûtî'nin delillerine reddiye niteliği taşıyan müstakil bir metin olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Nuh b. Mustafa, *Mürşidü'l-hüdâ*'nın telif sebebini açıklarken Ali el-Kārî'ye açık bir atıfta bulunmamakta; karşıt görüş sahiplerini "bazı âlimler" lafzıyla genel bir ifadeyle zikretmektedir.

[57] Nuh Efendi'nin bahsettiği eser Altıparmak Mehmed Efendi'nin (ö. 1033/1623-24) tercüme ettiği Molla Muîn el-Miskîn'e (ö. 907/1501) ait *Meʿâricü'n-nübüvve fî medârici'l-fütüvve* adlı Farsça eserdir. (Kılavuz, "İlk Osmanlı Türkçesi Ebeveyn-i Resûl Risâlesi Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ – Aidiyet ve Muhteva Analizi –", 245.) İlgili eserde Nuh Efendi ve Osman Bey'in rahatsız olduğu ifadeler özetle şu şekildedir: "Hz. Peygamber cehennemde anne ve babasını gördü fakat şefaat noktasında ümmetini tercih etti. Bunun üzerine Hak Teala şöyle buyurdu; Ey Muhammed sen anne ve babandansa ümmetini seçtin. Ben dahi senin günahkâr ümmetini diğer ümmetler üzerine ihtiyar ettim. Seni de onlara şefaatçi eyledim." Muînüddin el-Miskîn Muhammed Emîn b Şerefiddin el-Hâc Muhammed el-Ferâhî el-Herevî, *Meʿâricü'n-nübüvve fî medârici'l-fütüvve*, çev. Altıparmak Mehmed Efendi (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no: 3020, ts.), vr. 189b.

[58] Rum diyarından gelen kişiler, Türkler anlamındadır.

[59] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 3a-3b.

lerde Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'nin (ö. 911/1505); *Mesâlikü'l-hunefâ fî vâlideyi'l-Mustafâ* ve *el-Fevâ'idü'l-kâmine fî îmâni's-Seyyide Âmine* adlı eserlerinin özeti mahiyetinde olduğunu ve kitabında Şâmî'nin atladığı hususlara yer vereceğini ifade etmektedir.[60]

Eserin sonunda ise "Hususan her ne kim bu risâlede mezkûrdur ol kütübü mu'tebere de mestûrdur ve bu fakir onlardan ehz eylemiştir (almıştır). Nitekim hîn-i takrîrde gâlibin ismi beyan ve gâyet-i kavlî (sözün sonunda) intehâ ile 'ayân olunmuştur. Pes bu risâleye itiraz eden ol kütübe itiraz etmiş olur…"[61] ifadesi bulunmaktadır.

Nuh Efendi'nin eserin başında Şâmî ve Süyûtî'den istifade ettiğini belirtmesi, *Mürşidü'l-hüdâ*'nın yalnızca bu eserlerin tercümesi veya özeti olduğu anlamına gelmemektedir. *Mürşidü'l-hüdâ*'nın söz konusu üç eserle ilişkisini göstermesi bakımından eserin girişinde yer alan Hz. Peygamber'in seçilmişliği, Araplara muhabbet ve onlara düşmanlıktan kaçınma bahisleri dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Bu konular hacim olarak *Sübülü'l-hüdâ*'da yaklaşık iki sayfa anlatılırken[62] *Mürşidü'l-hüdâ*'da yaklaşık on yedi sayfa[63] anlatılmaktadır. Bu bahisler *Mesâlikü'l-hunefâ* ve *el-Fevâ'idü'l-kâmine'*de ise hiç ele alınmamaktadır.[64] Müellif bu bölümde farklı kaynaklara müracaatla; ayet, hadis ve şiirlerin sarf-nahiv açıklamaları, Kureyş kelimesinin kökeni, Kureyş'in fırkaları, Benî Haşim isminin anlamı, İslâm kelimesinin mahiyeti vb. birçok meseleyi ele almaktadır. Konu sonunda ise sevgi ve nefretin "Allah için" ölçüsüne bağlanması gerektiğini vurgulayarak, dinen sakıncalı sıfatları bulunan kimselere -Arap olsun olmasın- buğz etmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir.[65] Ele alınan bu hususlar adı geçen üç eserde bulunmamaktadır. Ayrıca *Sübülü'l-hüdâ*'da bulunan malumatın tamamı da *Mürşidü'l-hüdâ*'da zikredilmemektedir. [66]

Eserde zikredilen müellif ve eserlerden hareketle tespit edebildiğimiz kaynaklar şunlardır:

Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505), *el-Celâleyn*, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, *el-İtkân*, *el-Fevâ'idü'l-kâmine fî îmâni's-Seyyide Âmine*, *Mesâlikü'l-hunefâ fî vâlide-yi'l-Mustafâ*, *Câmi'ul-Kebir*, *el-Câmi'u's-sağîr*, *Tarzü'l-'imâme*, *el-Maḳāmetü's-Sündüsiyye*, *İtmâmü'n-ni'me fi'htisâsi'l-İslâm bi-hâzihi'l-ümme*, *el-Kavlü'l-fasîh fî ta'yini'z-zebîh*; Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*; el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*; İbn Hişâm (ö. 218/833), *Sîretü İbn-i Hişâm*; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*; eş-Şâmî (ö.

[60] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 3b.
[61] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 117b.
[62] Muhammed b Yusuf es-Salihi eş-Şâmi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, ed. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1993), 1/229-231.
[63] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr.3b-11b.
[64] Celâleddîn es-Süyûtî, *Mesâliku'l-Hunefâ fî Vâlideyi'l-Mustafâ*, ed. Muhammed Zeynhum Muhammed Azab (Kahire: Dâru'l-Emîn, 1993); Celâleddîn es-Süyûtî, *Fevâidü'l-Kâmine fî Îmân es-Seyyide Âmine*, ed. Mustafa Âşûr (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1988).
[65] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 11a-11b.
[66] eş-Şâmi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1/234.

942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ʿibâd*, *el-Mi'racu's-sağîr*, *el-Mi'racu'l-kebir*; ed-Diyârbekrî (ö. 990/1582), *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*; Kadı İyâz (ö. 544/1149), *eş-Şifâ*; eş-Şümünnî (ö. 872/1468), *Müzîlü'l-hafâʾ ʿalâ elfâzi'ş-Şifâ*; Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiʿu's-sahîh*; Kastallânî (ö. 923/1517), *el-İsʿâd fî muhtasari'l-İrşâd*; İbnü'l-Alkamî, *el-Kevkebü'l-münîr*; Münâvî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmiʿi's-sağîr*; Zehebî (ö. 748/1348), *Tecrîdü esmâ'i's-sahâbe*; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), *Tâcu'l-Luga*; İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*; en-Nesefî (ö. 710/1310), *Kenzü'd-dekâik*; Zeylaî (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-hakâ'ik*; İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), *el-Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*; Emir Osman (17. yy.), *el-Kavlü's-sahîhü'l-bedî' fî mi'râci't-terfî'i li'r-refî'*; Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295), *er-Riyâżü'n-nadire fî fezâ'il (menâkıb)i'l-ʿaşere*; Tirmizî (ö. 279/892), *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye*; es-Sarsarî, *Dîvân*; Teftâzânî (ö. 792/1390), *Şerhu'l-ʿAkāʾidi'n-Nesefî*; Zemahşerî (ö. 538/1144), *Mufassal*; İbn Hâcib (ö. 646/1249), *el-Kâfiye*; İbn Hişâm (ö. 761/1360), *el-İʿrâb ʿan kavâʿidi'l-iʿrâb*; Zerkeşî (ö. 794/1392), *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Kurʾân*; Ebû Nuʿaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Delâ'ilu'n-Nübüvve*; İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), *Musannef*.[67]

2.4. Eserin Metodu ve Üslûbu

Nuh Efendi *Mürşidü'l-hüdâ* adlı eserine mukaddimeden önce besmele çekerek eseri yazarken faydalandığı kaynakları sıralamaktadır. Hamdele kısmında müellif, Allah'a hamd ederek Arapları emanet ve cesaretle, Hz. Peygamber'i ise nübüvvetle üstün kıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca Resûlullah'ın "âlemlere rahmet" ve yaratılışın sebebi oluşu belirtilmiş; soyunun da küfür ve şirkten korunduğu kaydedilmiştir. Hamdele kısmında eserin konu itibariyle mahiyeti bir bakıma özetlenmiştir.

Müellif salavattan sonra eserin telif sebebini zikretmekte hangi kaynakları öncelikli kullandığını ifade etmektedir. Eser tertip ve bölümlendirme bakımından temel olarak beş bâb'a ayrılmıştır. Bâb'lar fasıllara, fasıllar ise latîfe'lere ayrılmaktadır. Her bâb'ın fasıl sayısı farklılık arzetmekte, her fasıl veya latîfe'de konu başlığı zikredilerek farklı hususlara değinilmektedir. Her bir başlık ve eserde zikredilen ayet ve hadisler kırmızı ile yazılmıştır.

Eserde ilgili konu anlatılırken sıklıkla soru-cevap formu kullanılmaktadır. Buna hilâfet meselesinin konu edildiği bölümden örnek verebiliriz. "… eğer denilirse kim bu müşkildir zira ümmetden ehli hal ve akd hulefa-i Abbâsî'nin ve Ömer b. Abdulaziz gibi bazı Mervanîye'nin hilâfetleri üzere müttefik idiler cevap oldur ki; hadisi şerifte vakıa olan hilâfetten murad hilâfeti kâmiledir ki ol hilâfeti nübüvvettir. Nitekim bir hadiste musarrahan zikr olunmuştur. Ol hadis budur: خلافة النبوة بعدي ثلاثون سنة ثم يؤتي الله الملك من يشاء. Ebu Davud ve el-Hâkim'in rivayetindeki otuz yıldan maksat dört halife ile Hz. Hasan'ın (r.a.) hilâfetleri müddetidir…"[68]

[67] Müellif yararlandığı eserlerin çoğunun ismini, kitabının ilk sayfasında vermektedir. el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 1b.

[68] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 22a.

Eserde konu anlatımları arasında zaman zaman Arapça olarak kaleme alınmış şiirler kullanılmaktadır. Buna Hz. Peygamber için yazılan bu mısra örnek verilebilir.

لم تزل في ضمایر الکون تختا ﴿ رلك الامّهاتُ و الآبآءُ ﴾[69]

Eserde faydalanılan kaynaklardan nakil yaparken genellikle eserin veya müellifinin adı zikredilmekte, aktarılan kısım tamamlandığında ise "intehâ" lafzıyla alıntının tamamlandığı ifade edilmektedir. Bu durum alıntının sınırlarının tespiti açısından oldukça faydalıdır.

Eserde zikredilen ayet, hadis ve şiirlerde zaman zaman kelime ve cümle analizleri yapılmakta, "sâhib-i kâmus der ki" ifadesiyle kelimelerin kökeni ve anlamı verilmekte sonrasında cümlenin sarf ve nahiv yönüyle tahlili yapılmaktadır.[70] Ayrıca çeşitli yerlerde "fâide" veya "tenbîh" ifadeleriyle konu ile ilgili çeşitli açıklamalar yapılmaktadır.

2.5. *Mürşidü'l-hüdâ*'nın Muhtevası

Nuh Efendi, eserine besmele ve hamdele ile başlamakta ve kitabı yazarken istifade ettiği eserleri sıralamaktadır. Girişte Arapların fazileti ile Hz. Peygamber'in seçilmişliğini vurgulamakta ve ardından kitabı beş bâb ve bir hâtime hâlinde tertip ettiğini belirtmektedir. Birinci bölümde Araplara sevginin gereği ve faziletleri, ikinci bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne-baba tarafından atalarının Hanîf gelenek üzere şirkten uzak bulunduğu, üçüncü bölümde "temiz nesep" meselesi, dördüncü bölümde ebeveyn-i Resûl'ün necâtına dair deliller ve görüş ayrılıkları, beşinci bölümde ise kurtuluşa ermediklerini savunan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Hâtime kısmında ise siyer çerçevesinde seçilmiş bazı meseleler işlenmektedir.

Birinci bölümde, "*Ben buna karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.*"[71] ayeti ile "Arap kabileleri arasında Hz. Peygamber'le akrabalığı olmayan yoktur." rivayeti esas alınarak Arapların fazîletleri altı fasıl hâlinde ele alınmaktadır.[72] İlk üç fasılda, Hz. Peygamber'in seçilmişliği ve üstünlüğü, Araplarla olan bağı, Kureyş'in nesebi ve Hâşim lakabının kökeni açıklanmaktadır.[73] Araplara muhabbetin; Peygamber'i sevmek, onlara buğzun ise düşmanlık olduğu; bu sevginin onun Arap oluşu, Kur'ân'ın Arapça nüzûlü ve cennet ehlinin dilinin Arapça olmasıyla temellendirilmektedir.[74] Rivayetlerde Araplara sevginin iman, düşmanlığın ise küfür ve nifak alameti olduğu vurgulanır; fazîlet ve menâkıb bağlamında zayıf rivayetlerin de delil olabileceği kabul edilmektedir.[75] Üçüncü fasıl sonunda ise, Araplara yönelik buğzun ancak küfür, günah, nifak ve bozgunculuk gibi dinî bakımdan olumsuz sıfatlara dayandığında geçerli olduğu belirtilmekte, Hz.

[69] Âlemin saklı şuurunda, öteden beri
Senin hatırına analar, babalar seçilegelmiş. el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 4a.
[70] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 5b-6a.
[71] eş-Şûrâ 42/23.
[72] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 3b-4a.
[73] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 4a-8a.
[74] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 8a-9a.
[75] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 9a-11a.

Peygamber'in "Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek" hadisleri gereğince sevgi ve nefretin meşruiyetinin ilahî ölçülere bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Allah'a itaati sebebiyle sevgi beslemek, günah ve isyan sebebiyle buğz etmek "lillah" kapsamına alınmakta, sakıncalı sıfatlara sahip olduklarında Araplara buğz etmenin dinen gerekli olduğu ifade edilmektedir.[76]

Dördüncü fasılda, Kureyş'e sevginin iman, muhabbet etmemenin ise küfür ve tuğyan emaresi olduğu belirtilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Kureyş'e muhabbetin istendiği ve onlar hakkında olumsuz sözler uyarıldığı ifade edilmiştir. Rivayetlerde Kureyş'in; Hz. Peygamber'in onlardan olması, nübüvvetin verilmesi, Hicâbe ve Sikâye görevleri, Fil hadisesindeki ilahî yardım, İslâm'ın ilk yıllarında yalnızca onların ibadeti ve Kur'ân'da Kureyş Sûresi'nin bulunması gibi yedi hasletle üstün kılındığı aktarılmakta ve bu yedi haslet tek tek açıklanmaktadır. Ayrıca Osman b. Talha'nın Kâbe'nin anahtarıyla ilgili hizmeti,[77] Fil olayı ve Peygamber'in dedesinin duası ve Fîl Sûresi'nin tefsirine değinilmektedir.[78] Beşinci fasılda, hilâfetin kıyamete kadar Kureyş'te kalacağı ve bunun sahih rivayetlerle sabit olduğu, nübüvvet hilâfetinin sadece Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Hasan dönemlerinde, yani otuz yıl sürdüğü; sonrasında yönetimin saltanata dönüştüğü ve Hz. Muâviye ile sonrakilerin halife değil, melik ve emir sayıldığı ifade edilmektedir.[79] Altıncı fasılda, Kureyş'e düşmanlığın ilahî ceza ve zillete yol açacağı; kötülük dileyenin dünyada ve âhirette rezil olacağı hakkında rivayetler aktarılmaktadır.[80]

İkinci bölümde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soy silsilesindeki atalarının, annelerinin ve büyükannelerinin hiçbirinin şirk üzere olmadığı; bilakis tamamının Hz. İbrahim'in (a.s.) dini üzere Hanîf bulunduğu vurgulanmaktadır. Müellif, nass-ı Kur'an ve sahih rivayetlerle çeliştiği için "Hz. Peygamber'in babasının müşrik olduğu" iddiasını reddettiğini belirtmekte ve meseleyi altı fasılda işlemektedir.[81] İlk olarak, Hz. Âdem'den itibaren bütün ecdadın zamanlarının en fazîletlileri olduğu, nübüvvet nurunun temiz sulpler ve rahimler üzerinden intikal ettiği, nesebin nikâh üzere gerçekleştiği ve soyda şirk-necâset bulunmadığı;[82] ardından, her devirde yeryüzünün helâkini önleyen sayıca az fakat sürekli bir mümin topluluğun varlığına (Hz. Ali ve İbn Abbâs rivayetleri) dayanılarak bu silsilenin tevhid üzere sürdüğü;[83] üçüncü olarak da Hz. İbrahim'in babasının "Târah" olduğu, "Âzer"in ise amca olabileceği görüşü savunulmakta, Bakara 2/133 ve "Rabbenağfirlî" duası üzerinden Hz. İbrahim'in Allah'a düşman olarak ölen biri için (Azer'in kâfir olarak öldüğü belirtilmekte) mağfiret dilemeyeceği gerekçesiyle bu yorum temellendirilmektedir.[84]

[76] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 11a-11b.
[77] Burada Osman b. Talha'nın fetihten önce Halid b. Velid ve Amr b. As ile birlikte Müslüman olduğu görüşü tercih edilmektedir. el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 16a.
[78] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 11b-20b.
[79] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 20b-22a.
[80] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr 22a-23b.
[81] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 23b-24a.
[82] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 24a-32b.
[83] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 32b-35b.
[84] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 35b-37a.

Dördüncü fasılda, Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. İsmail (a.s.)'in tevhid inancı üzere tesis ettikleri dinin uzun süre korunduğu, ancak bu saf inancın ilk kez Amr b. Lühay tarafından bozulduğu rivayetleri aktarılmakta, dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tüm atalarının, Amr b. Lühay'a kadar Hz. İbrahim'in (a.s.) dini üzere mümin oldukları kabul edilmektedir.[85] Ardından Kur'ân ayetleri çerçevesinde, Hz. İbrahim'in (a.s.) neslinin tevhid inancına sahip olduğu ifade edilmekte; "*Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler*",[86] "*Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut*"[87] ve "*Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat...*"[88] ayetleriyle delillendirmektedir. Hz. İbrahim'in (as.) onun yalnızca kendisi için değil, soyunun da Allah'a ibadet edenlerden olması için dua ettiği ve bu niyazın da kabul edildiği ifade edilmekte,[89] altıncı fasılda ise farklı rivayetlerle Adnân, Ma'd, Rabî'a, Mudâr, Esed ve Huzeyme gibi isimlerin Hanîf oluşu nakledilmektedir. Öte yandan, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'den Mürre'ye kadar geçen dört nesil hakkında doğrudan bir rivayet yer almamakla birlikte, önceki nassların umumî ifadeleri gereği bu şahısların da Hz. İbrahim'in dini üzere oldukları değerlendirilmektedir. Abdülmuttalib'in durumu için zikredilen "fetret ehli" ve "Hanîf olarak vefat etti" görüşlerinin delillerle desteklendiği; zemzem hizmeti, "Bu Beyt'in sahibi onu korur" sözü ve Ashâb-ı Fîl hadisesindeki duasının onun iman üzere vefat ettiğine delil olduğu ifade edilmektedir. [90]

Üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Temiz Nesebi" üç fasıl hâlinde ele alınmakta, birinci fasılda, Adnân'a kadar 21 nesil sıralanmakta ve bu bilginin sahih ve müttefekun aleyh olduğu belirtilmektedir. Adnân'ın, Hz. İsmail'in neslinden olduğuna dair görüş birliği olduğu ve Adnân ile Hz. İsmail arasındaki nesep zincirinde ihtilâflar bulunduğu ifade edilmektedir.[91] İkinci fasılda, İbn İshak'ın rivayetine göre nesep Abdullah'tan Hz. Âdem'e (a.s.) kadar sıralanmakta; isimlerin anlamları ve nesepte tanınmış kimselere dair açıklamalar verilmektedir. Özellikle Abdülmuttalib'in zemzemin yerini işaretlerle bulması, "on oğlu olursa birini kurban etme" adağı, adağın rüyada hatırlatılması ve kuranın Abdullah'a çıkması, toplumun itirazı üzerine bir kahine danışılması ve nihayet yüz deve kurban edilmesi anlatılmaktadır. Böylece Hz. Peygamber'in hem Hz. İsmail'in hem de babası Abdullah'ın "kurban edilmekten kurtulmuş" olmaları dolayısıyla "iki kurbanlığın evladı" sayıldığı belirtilmektedir. [92]

Hz. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den başka çocuğu bulunmadığı; Âmine ile evliliğinden sonra, Âmine iki aylık hamileyken on sekiz yaşında vefat ettiği; Âmine'nin de Hz. Peygamber altı yaşındayken vefat ettiği, yaşının kocasının vefat yaşı

[85] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 37a-40b.
[86] ez-Zuhruf 43/28.
[87] İbrâhîm 14/35.
[88] İbrâhîm 14/40.
[89] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 40b-42b.
[90] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 42b-50b.
[91] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 50b-52a.
[92] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 52a-53b.

civarında olduğu ve Mekke–Medine arasında defnedildiği aktarılmakta; diğer atalara dair ise daha kısa bilgiler verilmektedir.[93] Üçüncü fasılda ise "Ben, Âtike'lerin ve Fâtıma'ların oğluyum" hadisi açıklanmaktadır.[94]

Dördüncü bölümde, âlimlerin çoğunluğunun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne ve babasının âhirette kurtuluşa eren kimseler oldukları görüşünde birleştiği, ancak necâtın hangi yolla gerçekleştiği konusunda farklı kanaatlerin bulunduğu belirtilmekte ve bu görüş ayrılıkları maddeler hâlinde sıralanmaktadır. Bölüm üç fasıldan oluşmakta; birinci fasılda, ebeveynin tebliğden önce vefat etmiş olmaları sebebiyle "ehl-i fetret" kapsamında değerlendirildikleri için cennetlik sayıldıkları görüşü dile getirilmektedir. Bu yaklaşımın Şâfiî fakihler ve Eş'arî âlimlerince benimsendiği, "*Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.*"[95] ayeti, el-En'âm 6/131, el-Kasas 28/47 ve Tâhâ 20/134 gibi ayetlerle desteklenmekte ve böylece ebeveynin dinî bir sorumluluğa muhatap olmadan vefat ettikleri için kurtuluşa erdikleri savunulmaktadır. [96]

İkinci fasılda, ebeveynin Hz. İbrâhim'in Hanîf dini üzere bulunmaları sebebiyle necâta erdikleri görüşü öne çıkarılmakta; İbrâhîm 14/35 ve 14/40 ayetlerindeki dualaların ilahî kabul gördüğü hatırlatılmakta, "temiz erkeklerin sulplerinden, temiz kadınların rahimlerine aktarılma" hadisi zikredilerek bu "temizlik" kavramının imanla irtibatlı olduğu vurgulanmaktadır. Dönemde Hanîflerin varlığı bilindiğinden ebeveynin Hanîf olmalarının önünde engel bulunmadığı ifade edilmektedir.[97] Üçüncü fasılda ise Veda Haccı'nda ebeveynin geçici olarak diriltildiği ve iman ettikleri yönündeki rivayet nakledilmekte; bu rivayetin hadis otoritelerinin ekserince zayıf kabul edildiği, bu nedenle ancak fazîlet ve menâkıb sahasında rivayetinin câiz görüldüğü belirtilmektedir. İbnü'l-Cevzî'nin "mevzû" değerlendirmesinin isabetli olmadığı da eklenmektedir.[98]

Beşinci bölümde, ebeveynin kurtuluşa ermediğini söyleyenlerin görüşleri iki fasılda açıklanmıştır.[99] Birinci fasılda, bu görüşün en güçlü dayanağı olarak Müslim'deki "Baban cehennemdedir… Benim de babam seninkiyle beraberdir." rivayetine dayanıldığı, ancak metnin dört şekilde tevil edildiği ifade edilmektedir:

1. "Baba" kelimesi, Arap örfünde "amca" için de kullanılabildiğinden, burada kastedilen kişinin Ebû Tâlib olma ihtimali vardır.
2. Resûlullah (s.a.v.) ikinci cümleyi, sahabîyi teselli etmek amacıyla dönüp giderken söylemiş; asıl maksadı, onu incitmemek olmuştur.
3. Hadise, "*Biz bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.*"[100] ayeti nâzil olmadan önce gerçekleşmiştir. Buna benzer şekilde, müşrik çocukların durumu sorulduğunda önce "Babalarıyla birliktedirler" buyurulmuş, daha sonra

[93] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 54a-62b.
[94] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 62b-63a.
[95] el-İsrâ 17/15.
[96] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 63b-65b.
[97] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 65b-66a.
[98] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 66a-68a.
[99] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 70b.
[100] el-İsrâ 17/15.

ise onların cennetlik olduğu belirtilmiştir.

4. Bu hüküm, "ihyâ" olayından önce gerçekleşmiştir.

Ayrıca "Benim de babam…" cümlesinin sadece Hammâd b. Seleme yolu ile geldiği, Kütüb-i Sitte'deki diğer tariklerde bulunmadığı, bu lafız ihtilâfı nedeniyle rivayetin Buhârî'ye alınmadığı ve söz konusu varyantın mânâ ile nakledildiğinin düşünüldüğü, bu sebeple lafzı içermeyen rivayetlerin daha sahih kabul edildiği belirtilmektedir.

Müslim'de yer alan "Âmine için istiğfar izni verilmedi, kabri ziyarete izin verildi" rivayeti, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) annesinin kurtuluşa ermediğini savunanların başlıca delili olarak kullanılmaktadır. Ancak istiğfar yasağının mutlaka küfürle ilişkili olması gerekmediği, erken dönemde borç bırakanların cenaze namazına dair uygulamanın sonradan değiştirildiği hatırlatılarak, istiğfar yasağının da başka bir illetle konulmuş olabileceği ve ileride kaldırılmış bulunabileceği belirtilmektedir. Ayrıca "*müjdeleyici–uyarıcı olarak gönderilme*"[101] ve "*müşrikler için af dilemenin uygun olmaması*"[102] meâlindeki ayetlerin Âmine hakkında indiğine dair rivayetlerin zayıf sayıldığı, bu nedenle delil teşkil etmediği ifade edilmektedir; müellif, başka hadislerle bu ayetlerin nüzul sebebinin Ebû Tâlib olduğunu ifade etmektedir.[103]

İkinci fasılda, öncelikle "Cehennem ehlinin en hafif azaba uğrayacak olanı Ebû Tâlib'dir" hadisinden hareketle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne ve babasının cehennem ehli olma ihtimalinin uzak olduğu vurgulanmaktadır. Zira Ebû Tâlib, Peygamber'e yetişmiş, İslâm davetini işitmiş ancak kabul etmemiştir; buna rağmen onun azabı "en hafif" şeklinde tanımlanmıştır. Anne ve babası ise hem akrabalık yönünden daha yakındır hem de risâlete yetişmemişlerdir; dolayısıyla, aynı illete tâbi tutulmaları hâlinde azaplarının Ebû Tâlib'den daha hafif olması gerekirdi. Buna işaret yoluyla delâlet denildiğini söyleyen müellif, bu hadisi onların cehennemlik olmadıklarına delil olarak takdim etmektedir.[104]

Metinde, "Dirileri ölüler sebebiyle incitmeyiniz" hadisine ve "*Şüphesiz Allah ve Resûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.*"[105] ayetine atıfla, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne-babasının cehennemlik olduğunu iddia etmenin doğrudan Resûlullah'a ezâ anlamına geleceği vurgulanmaktadır. Bu sebeple, böyle bir yaklaşımdan sakınılması gerektiği belirtilmekte; Ömer b. Abdülazîz'in, "Peygamberimizin babası müşrik idi" diyen kâtibini derhâl görevden alması örnek gösterilerek, benzer ifadelerin ilmî ve ahlâkî bakımdan hoş görülmediğine dikkat çekilmektedir.[106]

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne ve babasının cehennemlik olduğunu ileri süren kimselerin hükmü hakkında bazı âlimlerin değerlendirmeleri aktarılmaktadır.

101 el-Bakara 2/119.
102 et-Tevbe 9/113.
103 el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 70b-75a.
104 el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 75a.
105 el-Ahzâb 33/57.
106 el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 75a-76a.

Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1. "Resûlullah'ın babasının yeri cehennemdir" diyen kişi "mel'ûn" (lânetlenmiş) sayılır.
2. Kim Hz. Peygamber'in annesini böyle bir ithamla suçlarsa, ister mümin ister kâfir olsun, öldürülür.
3. Bu konuda söz söyleyen kişinin niyetine göre üç farklı durumu vardır. Birincisi; eğer bir kimse bu ifadeyi, Hz. Peygamber'e eziyet etmek ve onu kusurlu göstermek amacıyla kullanırsa kâfir olur ve öldürülmesi gerekir. İkincisi; şer'î bir mesele açıklanırken ilmî bağlamda zikredilirse –maksat hakikati beyan etmekse– bunda herhangi bir mahzur yoktur. Üçüncüsü ise; Hz. Peygamber'in anne ve babasının cehennemlik olduğunu öne sürmek haramdır; bu sözü söyleyen öldürülmez, ancak ta'zîr yoluyla cezalandırılır ve resmî bir görevi varsa Ömer b. Abdülazîz'in kâtibini azletmesinde olduğu gibi görevden uzaklaştırılır.

Faslın sonunda, ebeveyninin diriltilip iman ettiklerine dair -zayıf da olsa- nakledilen hadisin bütünüyle inkâr edilmemesi gerektiği, fazîlet ve sakındırma (terğîb-terhîb) bahislerinde kullanılabileceği hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeref ve makamına yakışmayan bir hususun dile getirilmesi ise "sebbu'n-nebî" (Hz. Peygamber'e hakaret) hükmüyle irtibatlandırılmakta ve böyle bir sözün sahibinden tevbe isteneceği, tevbe etmemesi hâlinde kendisine ölüm cezası verileceğine dair âlimlerin görüşleri aktarılmaktadır.[107]

Hâtime bölümünde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dair hususlar beş fasıl hâlinde ele alınmaktadır. İlk fasılda, O'nun yaratılış bakımından peygamberlerin ilki, risâlet bakımından ise sonuncusu olduğu inancı çeşitli rivayetlerle temellendirilmektedir: Hz. Âdem'e zürriyetinin gösterilmesi ve parıldayan nurun "Ahmed"e nispet edilmesi; "Âdem ruh ile beden arasında iken" ifadesi; ayrıca "Sen olmasaydın…" meâlindeki hitaplar ile Hz. Âdem'in tevbesinde Arş'ta "Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûlullâh" yazısını görmesine dair anlatılar bu çerçevede aktarılmaktadır.[108] Müellif bu rivayetleri topluca nakletmekte, ancak sıhhatleri hakkında bir değerlendirme yapmamaktadır.

İkinci fasıl, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mevlid-i şerifini dört alt başlıkta ele almaktadır. Doğum tarihine dair ihtilâflar bulunduğu, ancak çoğunluğun Pazartesi gününde doğduğu görüşünde birleştiği belirtilmektedir; Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Ebû Dâvûd'da Pazartesi orucunun gerekçesine dair rivayet buna delil olarak zikredilmektedir. Doğumun gece mi gündüz mü olduğu tartışılmakla birlikte, Pazartesi orucu rivayetleri sebebiyle gündüz olduğu tercihi yapılmaktadır. Genel kabulün, Fil yılı Rebîülevvel'in 12'si olduğu kaydedilmektedir.[109] Doğum yerinin Mekke olduğu üzerinde ittifak bulunduğu, en yaygın rivayette "el-Mevlid" sokağındaki evin gösterildiği ve müellifin döneminde buranın mescit olarak kullanıldığı

107 el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 76a-77a.
108 el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 77b-81b.
109 el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 83b-85a.

belirtilmektedir.[110] Ayrıca Hz. Peygamber'in sünnetli (hatnî) doğduğuna dair rivayet aktarılmakta ve bunun bazı önceki nebilerle paylaşılan hususî bir ikram olarak görüldüğü belirtilmektedir.[111]

İkinci fasılda son olarak, doğum gecesine nispet edilen olağanüstü hâdiseler sıralanmaktadır. Kisrâ sarayının sarsılması ve on dört burcunun yıkılması (Sâsânî iktidarının on dört hükümdarla sınırlanacağına alâmet olarak yorumlanmaktadır), Mecûsî ateşinin kendiliğinden sönmesi ve Rey–Hemedân arasındaki Sâva (bir rivayette Taberiyye) Gölü'nün çekilmesi zikredilmektedir. Ancak bu rivayetlerin isnadsız aktarıldığı, metnin "Hakikati Allah bilir" ifadesiyle ihtiyat payı bırakılarak sonlandırıldığı görülmektedir.[112]

Üçüncü fasılda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) biʿseti ve biʿset tarihi beş alt başlık hâlinde ele alınmaktadır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ilk vahiy kırk yaşındayken, bir Pazartesi günü ve gündüz vakti gelmiş; kırk yaşı da "kemâl çağı" olarak nitelendirilmiştir.[113] Vahyin ilk safhasının sâlih rüyalar olduğu ifade edilmekte ve Hîra ve sonrası yaşananlar Buhârî rivayetleriyle aktarılmaktadır. İlk tecellînin Ramazan'ın on yedisinde Pazartesi gündüz vaktinde vuku bulduğu, fetret-i vahyin yaklaşık üç yıl sürdüğü ifade edilmektedir. Fetretin ardından Müddessir Suresi'nin ilk âyetlerinin nüzûlü ve sonrasında vahyin kesintisiz devam etmesi anlatılmaktadır.[114]

Vahyin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yedi tarzda geldiği sıralanmaktadır: rüyâ-yı sâdıka;[115] Cebrâil'in görünmeden kalbe ilhamı; çan sesini andıran ses; Allah'ın perde arkasından vasıtasız bildirmesi (İsrâ gecesinde olduğu gibi); doğrudan vahiy; uykuda bildirim; arı vızıltısına benzer ses. Her bir başlık kısaca açıklanmakla birlikte, kaynak gösterilmemektedir.[116] Sonrasında ilgili âyetler[117] ışığında vahyin iniş keyfiyeti ele alınmaktadır. Kur'ân'ın Kadir Gecesi'nde tek seferde Levh-i Mahfûz'dan Beytü'l-ʿİzze'ye indirildiği, buradan da hâdiselere göre tedricen vahyedildiği ifade edilerek bu aşamalı inişin hem nübüvvet eğitimi hem de toplumsal ıslah açısından taşıdığı faydalar açıklanmaktadır.[118] Bu bölümde son olarak, "İnzâl"in mahiyetine dair üç görüş karşılaştırılmakta; (1) Kur'ân'ın lafız ve mânâ itibarıyla bizzat Allah'tan olduğu, (2) mânânın Allah'tan, lafzın Hz. Peygamber'den (s.a.v.) olduğu, (3) mânânın Allah'tan Cebrâil'e, lafzın Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e intikal ettiği; deliller değerlendirildikten sonra sahîh ve tercih edilen görüşün birincisi olduğu belirtilmektedir.[119]

[110] Burası Peygamberimiz tarafından Akil b. Ebû Talib'e verilmiş, Abbasi Halifesi Mehdî-Billâh'ın eşi el-Hayzürân bint Atâ el-Cüreşiyye (ö. 173/789) tarafından mescide çevrilmiştir. Kasım Kırbıyık, "Hayzürân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/106. Günümüzde bu mekân Mekke Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.
[111] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 85b.
[112] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 85a-86b.
[113] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 86b-87a.
[114] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 87a-91b.
[115] Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi es-Sâffât 37/102 ile hatırlatılmaktadır.
[116] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 91b-93a.
[117] el-Bakara 2/185; el-Kadir 97/1.
[118] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 93a-94a.
[119] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 94a-95b.

Dördüncü fasılda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mi'racı ele alınmakta; İsrâ Sûresi ilk âyeti[120] ile Necm Sûresi'nin ilk on sekiz âyeti[121] Mi'rac bağlamında ayrıntılı biçimde tefsir edilmekte ve ardından hadisenin seyri anlatılmaktadır: Hatîm/Hicr'de Cebrâil (a.s.) gelmekte, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göğsü açılarak kalbi Zemzem ile yıkanmaktadır. Ardından Burak'la Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü, nebîlere imam olduğu ve oradan yedi kat semaya urûc ederek Âdem'den İbrâhim'e kadar olan peygamberlerle görüştüğü belirtilmektedir. Başlangıçta elli vakit farz kılınan namazın, Hz. Mûsâ'nın uyarısıyla mükerrer müracaatlar sonucu beş vakte indirildiği ve bütün hadisenin Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ ile vasıtasız görüşmesine delil kabul edildiği ifade edilmektedir. [122]

Beşinci fasılda mi'rac hadisi beş alt başlıkta incelenmektedir: Önce Hatîm yahut Hicr adı verilen mekân hakkında bilgi verilmekte ve mirâç hadisi sarf, nahiv ve mânâ yönünden tahlil edilerek açıklanmaktadır.[123] Mi'racda Hz. Peygamber'in göğsünün altın kapta yıkanmasının hükmü gerekçesi anlatılarak,[124] şakk-ı sadrın dört kez vuku bulduğu ve her defasında risâlete hazırlık mahiyetinde tezkiye işlevi gördüğü belirtilmektedir.[125] Peygamberlerin Mescid-i Aksâ'da Resûlullah'a (s.a.v.) uyarak namaz kılmaları, ayetler[126] ve âhirette ibadetin mahiyetiyle izah edilmektedir. Ayrıca mi'racın ruhen mi, yoksa ruh ve bedenle birlikte mi gerçekleştiği tartışılmakta, ruh–beden birlikteliğinin en makbul görüş olduğu ifade edilmektedir.[127] Son olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah Teâlâ'yı görüp görmediği meselesi iki ana yaklaşımla sunulmakta (nur perdesi görmüştür / bizzat görmüştür; görmenin gözle mi kalple mi olduğu ihtilâfı) ve bazı âlimlerin sükûtu aktarılmaktadır. Müellif itikadî konularda delillerin kat'i olması gerektiğini ifade ederek burada herhangi bir görüşü tercih etmediğini belirtmektedir.[128]

Eseri hayır duâsıyla nihâyete erdiren müellif, metni tetkik edecek zevattan kendi hatâlarını affetmelerini talep ederek, eserine "rıza nazarıyla" bakmalarını istirham etmektedir. Bu talebini, şu veciz beyti iktibas ederek te'yid etmektedir.

"Ayn-ı rızâ ayıbı hüner gösterir,
Ayn-ı gazab hüneri ayıp gösterir."[129]

Sonuç

Nuh Efendi, eserin başında bu kitabı Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ* adlı eserinin tercümesi üzerine inşa ettiğini ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Mesâlikü'l-hunefâ* ile *el-Fevâ'idü'l-kâmine* risâlelerinden de istifade ettiğini belirtmektedir. Fakat müellifin

[120] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 95b-97b.
[121] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 97b-105a.
[122] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 105a-110a.
[123] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 110a-112a.
[124] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 112a-112b.
[125] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 112b-113a.
[126] Âl-i İmrân 3/169; el-Bakara 2/154.
[127] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 112a-113a.
[128] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 113a-115b.
[129] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 116a.

söz konusu metinlerde bulunmayan pek çok konu başlığını ele alması, eserde farklı kaynaklara atıfta bulunması, bölüm sonlarında çoğu kez kendi kanaatini ortaya koyması ve yapılan metin karşılaştırmaları, *Mürşidü'l-hüdâ*'yı doğrudan bir tercüme değil, müstakil telif karakteri taşıyan bir eser olarak değerlendirmeyi daha isabetli kılmaktadır. Nitekim eser, anılan üç metnin ötesine geçerek kırktan fazla kaynaktan yararlanmakta; bu kaynakların çoğu kitabın başında liste hâlinde sunulmakta ve metin içinde sistematik biçimde kullanılmaktadır. Bu yönüyle *Mürşidü'l-hüdâ*, yalnızca Şâmî ve Süyûtî'den beslenen bir aktarım metni değil; başta siyer ve kelâm olmak üzere farklı İslâmî disiplinleri bir araya getiren, ebeveyn-i Resûl meselesini Osmanlı ilmî zihniyeti içinde değerlendiren müstakil bir Osmanlı telifi hüviyeti kazanmaktadır.

Eser her ne kadar temelde ebeveyn-i Resûl meselesi için kaleme alınmış olsa da, klasik ebeveyn risâlelerinde çok geçmeyen fakat konuyla irtibatlandırılabilecek; lugavî-nahvî tahliller, hilâfet meselesi, Abdülmuttalib ve Abdullah'ın hayatı, mevlid, ilk vahiy, mi'rac ve sûre tefsirleri gibi pek çok başlığı da kapsamaktadır. Muhteva zenginliği, kaynak çeşitliliği ve özgün tertibi birlikte dikkate alındığında, *Mürşidü'l-hüdâ*'nın Osmanlı Türkçesinde yazılmış "ilk ebeveyn risâlesi" olarak nitelendirilmesinin yanı sıra, müstakil bir siyer-akâid telifi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Müellif, Kureyş'in fazîletlerini aktarırken hilâfet meselesine de temas etmekte; hilâfetin Kureyş'e ait olduğunu ifade ederek çeşitli rivayetler aracılığıyla "hilâfetin otuz yıl sürdüğü ve sonrasında melikliğe dönüştüğü" görüşünü dile getirmektedir.[130] Nuh Efendi'nin bu rivayetleri herhangi bir tenkide tâbi tutmadan aktarması, meseleyi Osmanlı hilâfetini tartışmak amacıyla değil, Kureyş'in faziletini ve buna bağlı olarak ebeveyn-i Resûl'ün konumunu desteklemek maksadıyla ele aldığını göstermektedir. Zira metnin bağlamı, hilâfet kurumunun siyasî meşruiyetini tartışmaktan ziyade Hz. Peygamber'in nesebi, Kureyş'in fazileti ve ebeveyn-i Resûl'ün konumu etrafında şekillenmektedir. Bu bakımdan hilâfetle ilgili rivayetler, eserde bağımsız bir siyaset teorisi kurmaktan ziyade, Kureyş'in üstünlüğü fikrini pekiştiren yardımcı unsurlar olarak işlev görmektedir.

Bununla birlikte bu yaklaşımın, Osmanlı hilâfet anlayışıyla doğrudan ve problemsiz bir şekilde örtüştüğü söylenemez. Amasyalı bir Türk müellifin, hilâfetin Osmanlı idaresinde bulunduğu ve Mısır'ın da Osmanlı hâkimiyeti altında yer aldığı bir dönemde, Türk okuyucuya hitaben kaleme aldığı bir risâlede bu rivayetleri aktarması dikkat çekicidir. Elbette tek bir eserden hareketle hilâfetin o dönemde Osmanlı Devleti'nde merkezi bir yer edinmediği ya da siyasî ve sosyal meselelerde geri planda kaldığı yönünde kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Fakat bu tespit, hilâfet meselesinin dönemin ilmî çevrelerinde her zaman Osmanlı siyasî meşruiyeti merkezli değil, klasik rivayet geleneği ve Kureyş'in fazileti bağlamında da ele alınabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Eserin çok sayıda nüshasının bulunması ve bunların önemli bir kısmının İstanbul merkezli koleksiyonlarda yer alması da dikkat çekicidir. Bu durum, *Mürşidü'l-hüdâ*'da hilâfet meselesinin Kureyş merkezli klasik rivayet çerçevesiyle aktarılmasının Osmanlı ilmî çevrelerinde dolaşıma girmesine engel teşkil etmediğini düşündürmekte-

[130] el-Hanefî, *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*, vr. 20b-22a.

dir.

Eserin en dikkat çekici yönlerinden biri, ebeveyn-i Resûl meselesini yalnızca kelâmî deliller üzerinden değil, siyer ve İslâm tarihi malzemesiyle birlikte ele almasıdır. Müellif, ebeveyn-i Resûl'ün necâtına dair deliller ile bu görüşe muhalif yaklaşımları aktarmadan önce, "peygamberlik nûru"nun Hz. Peygamber'in ceddi ve ebeveyni etrafında nasıl tezahür ettiğini gösteren kronolojik bir olay örgüsü anlatmaktadır. Burada Abdülmuttalib, Abdullah ve Amine'nin hayatları anlatılmakta; bu safha Abdullah'ın sıradan bir kul değil, henüz doğmadan "seçilmiş" bir şahsiyet olduğuna zımnî işaret olarak takdim edilmektedir. Fil Vakʿasının Abdülmuttalib'in duasının kabulünü gösterdiği ve bunun "ilâhî himâye"ye işaret ettiği dile getirilmekte, Hz. Peygamber'in ebeveyninin genç yaşta vefat etmesi de nübüvvetin zuhuruna hazırlık mahiyetindeki ilâhî takdir süreci olarak sunulmaktadır.

Bu anlatının ardından müellif, Hz. Peygamber'in anne ve babasının Allah katında çeşitli mazhariyetlere eriştiğini vurgulamakta; bu vurgu, okuyucuyu "Allah'ın onlardan razı olduğu" kanaatine yönlendirmektedir. Ayrıca ebeveyn-i Resûl'ün 18-20 yaşlarında vefat ettikleri özellikle vurgulanarak, ebeveyn-i Resûl'ün necâtı meselesinde bu şahısların çok genç yaşta vefat ettiklerinin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret edilmektedir. Sonuçta müellif, deliller faslını açmadan evvel rivayetleri ilmî tertip içinde sunarak, Hz. Peygamber'in anne-babasının "cehennemlik olamayacağı" tezine yönelik olumlu bir ön-kabulle meselenin tartışılmasına geçmektedir. Bu husus, eseri benzerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu tercih, eserin ikna stratejisi bakımından önemlidir. Çünkü Nuh Efendi, okuyucuyu doğrudan kelâmî bir ihtilafın içine sokmak yerine, önce Hz. Peygamber'in seçilmişliği ve nesebinin fazileti fikrini yerleştirmekte; ardından ebeveyn-i Resûl'ün necâtına dair delilleri bu zemin üzerine bina etmektedir. Bu bakımdan söz konusu giriş bölümü, metnin ana konusundan uzak bir genişleme değil, eserin savunma mantığını kuran bilinçli bir tertip olarak değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber'in anne ve babasının ehl-i necât olduğuyla ilgili "ehl-i fetret", "Hanîf olmaları" ve "ihyâ" görüşleri açıklanmakta, Müellif ebeveyn-i Resûl'ün hangi cihette ehli necât olduğu hususunda net bir tercih yapmamaktadır. Fakat müellif, ihyâ rivayetini zayıf bularak itikatta delil olmayacağını belirtmekte; bu nedenle açık bir tercih beyan etmese de necâtı temellendirmede daha çok 'ehl-i fetret' ve 'Hanîf din' çerçevesine dayanmaktadır.

Müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne ve babasının necâtını reddeden görüşleri değerlendirdikten sonra onların cehennemlik olduklarını söylemenin hükmü üzerinde âlimlerin görüşlerini aktarmaktadır. Görüşleri aktarırken kendi kanaatini ifade etmemekte; fakat ihtiyat ve sakındırmaya vurgu yapan değerlendirmeleri ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ebeveynini cehennemlik sayanlara dair kesin bir yargıya varmak yerine, Resûlullah'a saygı gereği bu meselede temkinli bir dil kullanmanın elzem olduğunu zımnen vurgulamaktadır.

Hâtime bölümünde müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlerin ilki, risâlette ise sonuncusu olduğu, cennet ve cehennemin onun için yaratıldığı, Hz. Âdem'in tevbesinin onun hürmetine kabulü vb. hususları anlatarak, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mahlûkat içinde en sevgili ve kâinatın yaratılış sebebi olduğunu pekiştirmektedir. Fakat

müellif, bu fasılda aktardığı hadisleri sıhhat bakımından değerlendirmemektedir. Önceki bölümlerdeki gibi "sahih" veya "zayıf" değerlendirmelerinin olmaması, rivayetlerin büyük ihtimalle zayıf görülüp yalnızca fazîlet ve teşvik amacıyla aktarılmış olduğuna dolaylı bir işaret teşkil etmektedir.

Müellifin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum gecesine atfedilen olağanüstü hadiseleri aktarırken bazı kaynaklarda Taberiyye Gölü'nün hâlen mevcut olduğunun yazdığını ifade etmesi ve konuyu "Hakikati Allah bilir" ifadesiyle bitirmesi, olayların tarihî kesinliğini teyit etmekten kaçındığına ve bu haberlere ihtiyatlı yaklaştığını göstermektedir.

Müellif eserinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ilk vahyin geliş zamanı, vahyin başlaması ve yaşananlar, vahyin geliş çeşitleri, mi'racın mahiyeti, inzâlin mahiyeti ve hikmeti vb. konularda görüşleri aktarmakta ve sonunda kendi görüşünü de beyan etmektedir. Fakat müellifin, meselelerle ilgili tercihlerini açıkça ortaya koysa da zıt kanaatleri taraftgirlikle itham etmekten ve tekfir hükmüne varabilecek sert söylemlerden bilinçle kaçındığı görülmektedir. Örneğin; Kur'ân-ı Kerîm'in hem lafzı hem mânâsıyla doğrudan Allah katından indirildiği görüşünü tercih etmesine rağmen diğer görüşleri tenkit etmemektedir. Bu tavra bir diğer misal ise, Mi'rac'ın sadece ruhen mi yoksa ruh ve beden beraberliğiyle mi vukû bulduğu konusundaki münakaşalardır; müellif, hadisenin hem ruhen hem bedenen gerçekleştiği kanaatini açıkça belirtmekle beraber, farklı görüşleri eleştirmemektedir. Bu durum o dönemde ihtilâfı zenginlik kabul eden hoşgörülü bir ilmî atmosferin olduğuna işaret etmektedir.

Müellif zayıf veya münker kabul edilen rivayetleri menâkıb bağlamında kullanmayı meşrû görmekte; ancak hadisin sıhhat derecesini çoğu zaman açıkça tasnif etmemektedir. Bu tercih, eserin vaazî-irşadî maksadıyla uyumlu olsa da modern hadis tenkidi açısından tartışmaya açıktır.

Nuh Efendi, Hz. Peygamber'in ebeveyninin kurtuluşa erdiği kanaatinin ulemânın çoğunluğunun görüşüyle örtüştüğünü çeşitli vesilelerle vurgulamaktadır. Ayrıca ebeveyn-i Resûl'ün kurtuluşunu doğrudan destekleyen sağlam rivayetlere ek olarak, sıhhat yönüyle zayıf kabul edilen ve tek başına kesin delil sayılmayan bazı rivayetler de -zayıflıkları açıkça belirtilerek- yardımcı kanıt olarak aktarılmaktadır. Bu rivayetler konunun ispatı için münferiden yeterli görülmese de toplu hâlde değerlendirildiklerinde birbirlerini desteklemekte ve ebeveyn-i Resûl'ün ehl-i necât olduğu düşüncesini "manevi tevâtür" seviyesine ulaştırmaktadır.

Mürşidü'l-hüdâ, ebeveyn-i Resûl meselesine dair Arapça literatürü Türkçe literatüre aktaran önemli bir yere sahiptir. Eserin Topkapı, Süleymaniye, Çorum, Rodos ve Kahire gibi farklı şehir ve kütüphanelerde tespit edilen on üç yazma nüshasının bulunması ise, onun Osmanlı ilim dünyasında gördüğü değeri göstermektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Artificial Intelligence Statement / Yapay Zeka Beyanı: In this study, artificial intelligence tools were utilized solely for the purpose of checking grammar and spelling errors / Çalışmada yapay zekâ araçları yalnızca metnin dilbilgisi ve yazım hatalarının kontrol edilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Kaynakça

Akçay, Mustafa. *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.

Akçay, Mustafa. "Hz. Peygamber'in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dînî Konumuna Dair Ebû Hanîfe'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/19 (2009), 1-27. https://doi.org/10.17335/suifd.97115

Aktaş, Mustafa. *Nuh b. Mustafa el-Konevî'nin "el-Fevâ'idü's-Seniyye fî'l-Mesâ'ili'd-Dîniyye" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cezeri

Aykaç, Mustafa. "Bir Tahrife Dair Tespitler: Ali el-Kārî'nin (ö. 1014/1605) Şerḥu'l-Fıḳhi'l-ekber'indeki Ebeveyn-i Resûl Bahsi Özelinde Bir Çalışma". *Kader* 23/1 (2025), 23-48. https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1614054

Aykaç, Mustafa. "Bir Tahrifin Anatomisi: Ali el-Kārî (ö. 1014/1605) Şifâ Şerhi'nde Ebeveyn-i Resûl Hakkındaki Görüşünden Vazgeçti mi?" *Hitit İlahiyat Dergisi* 24/1 (2025), 381-397. https://doi.org/10.14395/hid.1632230

Aytekin, Mehmet Ali. *Nuh b. Mustafa'nın "el-Kelimâtü'ş-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Ḥanîfe" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Azm, Cemil Bek el-. *'Ukûdu'l-cevher*. Beyrut, 1326.

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. ed. Kilisli Muallim Rifat - İbnülemin Mahmud Kemal. İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1951.

Bağdatlı İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli ʿalâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1945.

Baysun, Cavid. "Nûh b. Mustafa". *İslâm Ansiklopedisi*. 9/348-349. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur*. Leiden: E. J. Brill, 1938.

Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/245-247. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/kemalpasa-zade

Demir Bektaş, Kevser - Kılavuz, Ulvi Murat. "Osmanlı Ebeveyn-i Resûl Risâleleri Geleneğinin İlk Halkası: İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin (ö. 940/1534) İnbâ'ü'l-ıstıfâ' fî hakkı âbâ'i'l-Mustafâ'sı". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/1 (13 Haziran 2023), 55-94. https://doi.org/10.51447/uluifd.1163133

Gömbeyaz, Kadir. "İbnü'l-Cezerî'ye Nispet Edilen Ebeveyn-i Resûl Risalesi Üzerine Birtakım Mülahazalar". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu 01-04 Kasım 2018 / Bursa*. 907-922. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Hanefî, Nuh b. Mustafa el-. *Mürşidü'l-hüdâ (E.H. 1166)*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, EH 1166, 1662.

Hanefî, Nuh b. Mustafa el-. *Zikru's-sahābe (Risâle fî maʿrifeti ashâbi's-suffa radiya Allâhu ʿanhum ecmaʿîn)*. ed. Muhammed Cāsim ed-Dükeyle. Beyrut: Dârü'n-Nevâdir / Dârü'l-Muktebes, 2021.

Hanefî, Nûh b. Mustafa el-Rûmî el-. *Mürşidü'l-hüdâ fî sa'âdeti'l-ümmühâti ve'l-âbai*. İstanbul: Süleymaniye, Halet Efendi, nr. 303, ts.

Hanefî, Nuh b. Mustafa el-Rûmî el-. "Târîh-i Mısr". Paris: Bibliothèque nationale de France, Arabe 6036, ts.

Hanefî, Nuh b. Mustafâ er-Rûmî el-. *Mürşidü'l-hüdâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 428, ts.

Hanefî, Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-. *Mürşidü'l-hüdâ fî tercemeti'l-ehâdîs*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, nr. 20, ts.

Hanefî, Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-. *Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, nr. 115-3, ts.

Hanefî, Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-. *Risâle fî hakkı ebeveyni'n-Nebî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, no: 96-13, Bibliyografik Kayıt No: 320183, 1175/1762.

Hanefî, Nûh b. Mustafâ er-Rûmî el-Konevî el-. *Mecmûʿu resâ'ili'l-ʿallâme Nûh er-Rûmî el-Hanefî*. ed. Muhammed Câsim ed-Dükayle. İstanbul: Dârü'l-Bâbi'l-İlm, 2020.

Has, Şükrü Selim. "Halebî, İbrâhim b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Herevî, Muînüddin el-Miskîn Muhammed Emîn b Şerefiddin el-Hâc Muhammed el-Ferâhî el-. *Meʿâricü'n-nübüvve fî medârici'l-fütüvve*. çev. Altıparmak Mehmed Efendi. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no: 3020, ts.

İhsanoğlu, Ekmeleddin vd. (ed.). *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2006.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mucemu'l-müellifin*. Beyrut: Terâcimu Musannıfı'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1993.

Kılavuz, Ulvi Murat. "İlk Osmanlı Türkçesi Ebeveyn-i Resûl Risâlesi Ravzatü's-safâ fî vâlideyi'l-Mustafâ – Aidiyet ve Muhteva Analizi –". *Kader* 20/1 (2022), 236-262. https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1099288

Kırbıyık, Kasım. "Hayzürân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Mısır Millî Kütüphanesi. *Türkçe Yazmalar Kataloğu (Fihrisü'l-mahtûtât et-Türkiyye el-Osmâniyye) (1870-1980)*. Kahire: The General Egyptian Book Organization, 1992.

Muhibbî, Muhammed Emîn el-. *Hulâsatü'l-eser fî aʿyâni'l-karni'l-hâdî ʿaşer*. Beyrut: Dârü Sâdır, ts.

Özdemir, Mehmet. "Nuh b. Mustafa'nın 'Mecmûa-i Gazelliyyât'ı'". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 2/2 (2016), 95-128. https://doi.org/10.20322/lt.89215

Seçkiner, Mehmet Hicabi. *Amasyalı Nuh b. Mustafa'nın "Tenzîhu'l-İmâm Ebî Hanîfe ʿAni't-Türrehâti's-Sahîfe" Eserinin Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Süyûtî, Celâleddîn es-. *Fevâidü'l-Kâmine fî Îmân es-Seyyide Âmine*. ed. Mustafa Âşûr. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1988.

Süyûtî, Celâleddîn es-. *Mesâliku'l-Hunefâ fî Vâlideyi'l-Mustafâ*. ed. Muhammed Zeynhum Muhammed Azab. Kahire: Dâru'l-Emîn, 1. Basım, 1993.

Şâmi, Muhammed b Yusuf es-Salihi eş-. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ʿibâd*. ed. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1. Basım, 1993.

Şehristânî, Abdülkerim eş-. *Terceme-i Milel ve Nihal*. çev. Nûh b. Mustafa el-Hanefî. İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1279.

Şenses, Hafsa. *Nuh b. Mustafa ve "el-Kelimâtü'ş-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Ḥanîfe" Adlı Eserinin Tahlîl ve Tahkiki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Türker, Ömer. "Nûh b. Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/230-231. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007. https://islamansiklopedisi.org.tr/nuh-b-mustafa

Yusuf Efendi. *Terceme-i hâl-i Nuh Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 70-006, ts.

Ziriklî, Hayreddîn. *el-Aʿlâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Ek:

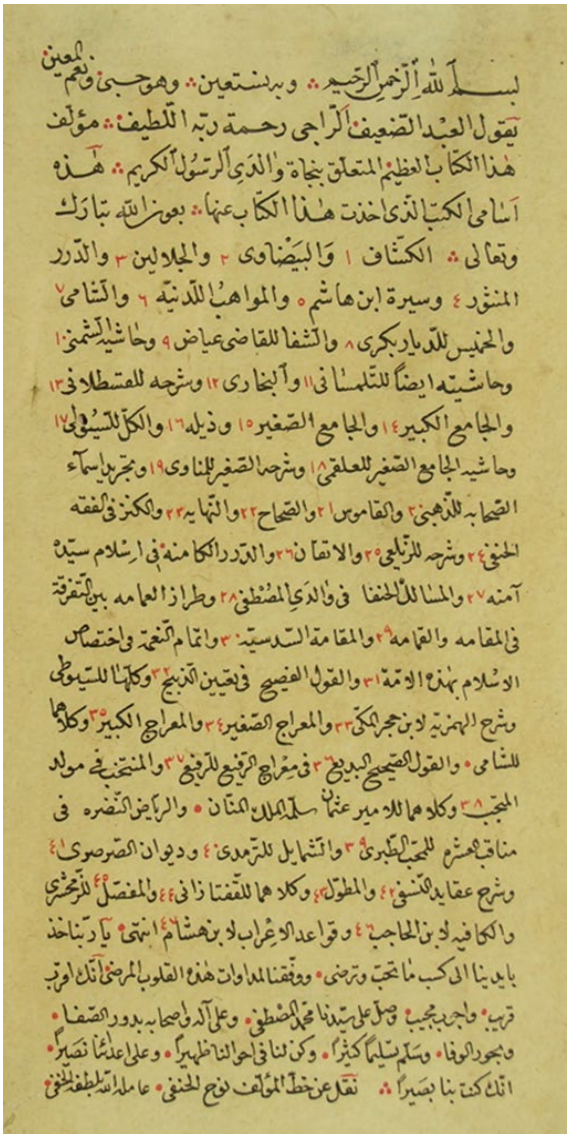

بسم الله الرحمن الرحيم ∴ وبه نستعين ∴ وهو حسبنا ونعم المعين
يقول العبد الضعيف الراجي رحمة ربه اللطيف ∴ مؤلف
هذا الكتاب العظيم المتعلق بنجاة والدي الرسول الكريم ∴ هذه
اسامي الكتب التي اخذت هذا الكتاب عنها ∴ بعون الله تبارك
وتعالى ∴ الكشاف ١ والبيضاوي ٢ والجلالين ٣ والدر
المنثور ٤ وسيرة ابن هاشم ٥ والمواهب اللدنية ٦ والشامي ٧
والخميس للديار بكري ٨ والشفا للقاضي عياض ٩ وحاشيته الشمني ١٠
وحاشيته ايضاً للتلمساني ١١ والبخاري ١٢ وشرحه للقسطلاني ١٣
والجامع الكبير ١٤ والجامع الصغير ١٥ وذيله ١٦ والكل للسيوطي ١٧
وحاشية الجامع الصغير للعلقمي ١٨ وشرحه الصغير للمناوي ١٩ ومجرد اسماء
الصحابة للذهبي ٢٠ والقاموس ٢١ والصحاح ٢٢ والنهاية ٢٣ والكنز في الفقه
الحنفي ٢٤ وشرحه للزيلعي ٢٥ والاتقاني ٢٦ والدرر الكامنة في اعلام سيد
آمنة ٢٧ والمسالك للخفاجي والدي المصطفى ٢٨ وطراز العمامة بين التفرقة
في المقامة والقمامة ٢٩ والمقامة السدسية ٣٠ واتمام النعمة في اختصاص
الاسلام بهذه الامة ٣١ والقول الفصيح في تعيين الذبيح ٣٢ وكلها للسيوطي
وشرح الهمزية لابن حجر المكي ٣٣ والمعراج الصغير ٣٤ والمعراج الكبير ٣٥ وكلاهما
للشامي ٣٦ والقول الصحيح البديع ٣٧ في معراج الرفيع للرفيع ٣٨ والمنتخب في مولد
المنجب ٣٩ وكلاهما للامير عثمان سلمه الملك المنان ٤٠ والرياض النضره في
مناقب العشره للمحب الطبري ٤١ والشمايل للترمذي ٤٢ وديوان الحصروي ٤٣
وشرح عقايد النسفي ٤٤ والمطول ٤٥ وكلاهما للتفتازاني ٤٦ والمفصل ٤٧ للزمخشري
والكافيه لابن الحاجب ٤٨ وقواعد الاعراب لابن هشام ٤٩ انتهى ٥٠ يا ربنا خذ
بايدينا الى كسب ما تحب وترضى ٥١ ووفقنا لمداومات هذه القلوب المرضى انك اقرب
قريب ٥٢ واجب مجيب ٥٣ وصل على سيدنا محمد المصطفى ٥٤ وعلى آله واصحابه بدور الصفا ٥٥
وبحور الوفا ٥٦ وسلم تسليماً كثيراً ٥٧ وكن لنا في احوالنا ظهيراً ٥٨ وعلى اعدائنا نصيراً ٥٩
انك كنت بنا بصيراً ∴ نقل عن خط المؤلف نوح الحنفي ٦٠ عامله الله بلطفه الخفي

Mürşidü'l-hüdâ'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshasının ilk sayfası. (Eserin telifinde istifade edilen kaynakların listesi)